

મોઘીબાઈ પૌત્ર ચી. નર્મદાશંકર સાથે.

ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીગ્રાફિય વિભાગ]

અનુવ્રત્તાંક ૨૮૭૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સ્વાયંભૂત નિત્યક્રમ

વિષયક્રમ ૪૪૫૯ મોદ્ધમ

॥ ॐ नमः श्रीसद्गुरु परमात्मने ॥

स्त्रियोनुं नित्यकर्म

स्वर्गस्थ सौभाग्यवती

पुरीष्ठा उर्के भौघीष्ठा

स्मरणार्थे

तेभना संक्षिप्त जवनवृत्त सहित.

छपावी प्रकट कर्ता

भगिशांकर आनंदराजगुरु.

तथा

जयंतीलाल आनंदराजगुरु.

पोरबंदर.

पिता शैवः शैवास्तदनुं जननी बंधु सुहृदः ।
सुताः शैवाः शैवं कुलमपि च सर्वं शिवमयम् ॥
रुचिः शैवेशास्त्रे शिवचरण पूजानु सरणं ।
मुखे शैवीवाणी भवतु भगवन्मे शिव शिव ॥

संवत् १८६६.

छ. स. १८१०.

ગુજરાત વિધાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંઘ
૨૦૦૩

ધી "નિર્મળ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, દાણાપીઠ
અમદાવાદ.

॥ ॐ नमः श्रीसद्गुरु परमात्मने ॥

स्त्रિओनुं नित्यकर्म.

શ્રીસદ્ગુરુ નથુરામને પ્રેમે કરી પ્રણામ;
અલ્પ ગ્રંથ આ આદરું દિન જીનો વિશ્રામ.

સ્વધર્મપરાયણ આર્ય સ્ત્રિઓએ પ્રતિદિન આલસ્યઅનારથાનો ત્યાગ કરી શ્રદ્ધાપૂર્વક આ પ્રમાણે નિત્યકર્મ કરવું, કરણ કે તેથી આ લોકમાં સર્વ પ્રકારનાં સુખો, ખુદ્ધિ, સંપત્તિ, સૌભાગ્ય, આયુષ્ય અને આરોગ્યની વૃદ્ધિ થાયછે; તે પરલોકમાં ક્રમે સ્વર્ગોદિ ઉચ્ચ લોકનાં સુખો પ્રાપ્ત થઇ અંતે અખંડાનંદરૂપ પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પહેલો પહેલ.

પવિત્ર સ્ત્રિઓએ નિત્ય પ્રાતઃકાલમાં સૂર્યોદય પહેલાં પોતાના સ્વામીના ઉઠ્યા પહેલાં ઉઠી પ્રથમ પોતાના સ્વામીના મુખનું દર્શન કરી પવિત્ર સતીઓ, પોતાના સ્વામી, સદ્ગુરુ તથા શ્રીસદાશિવ કે શ્રીવિષ્ણુનું નામ સ્મરણ કરવું, વિધવા સ્ત્રીએ શ્રીસદ્ગુરુ, શ્રીશંકર અથવા શ્રીવિષ્ણુની સ્તુતિ કરવી; પછી પથારી ઉપાડી, ઘરમાંથી સંજવારી કાઢવી. ત્યાર પછી જાડે જંગલ જઈ આવી માટીથી

હાથ પગ ધોષ, કાગળા કરી દાતણ કરવું તે પછી માથું ઓળી
—જુંથી અંખોડો બાંધી વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરવું, વસ્ત્ર વમર
નહાવું નહીં.

સ્નાન વિધિ.

પ્રથમ વાસણમાં પોતાને જોઇએ તેટલું ટાદું ઉનું પાણી લઇ
એ હાથ જોડી નીચેનો મંત્ર બોલવો:—

ગંગેચ યમુને ચૈવ, ગોદાવરિ સરસ્વતિ;
નર્મદા સિંધુ કાવેરિ, જલેસ્મિન્ સન્નિધિ કુરુ,

ઉપરનો મંત્ર બોલી તે નહાવાના જલમાં તીર્થોનું આવાહન
કરી નમસ્કાર કરી આચમન કરવું. પછી પૂર્વ દિશાબાણી પોતાનું
મુખ રહે તેમ બેસી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરી ગંગા, યમુના, સર-
સ્વતી અને નર્મદા આદિ તીર્થોમાંજ નહાઈ પવિત્ર થાઉં છું એવી બા-
વના મનમાં રાખીને નહાવું.

“ અત્રાધ અમુકમાસે અમુક પક્ષે અમુક તિથૌ અમુક
વાસરે દેહશુદ્ધિ સિદ્ધયર્થે પ્રાતઃ સ્નાન મહં કરિષ્યે ”

એ પ્રમાણે નાહી આચમન કરી ધોયેલું વસ્ત્ર અથવા અ-
બોટીયું પહેરવું.

સૂર્યોપાસન.

પ્રથમ પૂજન સામગ્રી પાસે લઇને નિશ્ચિતપણે દર્ભ અથવા ઉનના
આસનપર પૂર્વબાણી મુખ રાખી પશ્ચાંતીવાળી બેસવું. (*પદ્માસન

* આસન વિધિમાટે જુઓ “ ચૌરાશી આસન સચિત્ર. ”

કે સ્વતિકાસન આવડતું હોય તો તે આસન વાળીને બેસવું) પછી
 “ કેશવાય નમઃ । નારાયણાય નમઃ । માધવાય નમઃ । ”
 એ ત્રણ મંત્રો બોલી ત્રણવાર આચમન કરી “ ગોવિંદાય નમઃ । ”
 એમ કહી જમણા હાથની હથેલી ધોષ નાખવી. પછી “ વિષ્ણુવે
 નમઃ । ” એ મંત્ર બોલી બે આંખોએ જલનો સ્પર્શ કરવો. તે પછી
 સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ નીચેનો મંત્ર બોલીને પોતાને કપાલે કુંકુનો
 ચાંદલો કરવો:—

“ રમામપર્ણાં સાવિત્રીં, વૈદેહીં દ્રૌપદીંચ મે;
 સૌભાગ્યાય નમસ્કૃત્ય, કુંકુમં ધારયામ્યહમ્. ”

વિધવા સ્ત્રીએ “ શ્રી શીવાય નમઃ । ” એ મંત્ર બોલી કા-
 રી વિભૂતિનો અથવા જલનો ચાંદલો કરવો. પછી ગળા હાથમાં
 જલ લઈ “ પુનાતુમાં તત્સવિતુર્વરેણ્યમ્ ” એ મંત્ર બોલી
 જમણા હાથનાં આંગળાંવડે કિંવા કુલવડે પેતાના શરીર તથા આ-
 સનપર માર્જન કરવું (પાણી છાંટવું) તે પછી નીચે બતાવેલી
 રીતે ત્રણ પ્રાણાયામ કરવા:—

પ્રથમ આંખો મીચી, મૌનરાખી, જમણા હાથની છેલ્લી બે
 આંગળીઓથી ગાળું નાક દબાવી રાખી “ નમો ભગવતે શ્રી-
 સૂર્યાય ” એ મંત્ર એકવાર બોલતાં જમણી નાસિકાથી પવન અં-
 દર ખેંચવો, પછી જમણા હાથના અંગૂઠાથી જમણું નાક પણ
 દબાવી દઇ ઉપરનો મંત્ર ચારવાર કે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મનમાં
 બણી રહેતાં સુધી તે અંદર રોકવો, ને પછી બે વાર તે મંત્ર
 મનમાં બોલતાં ગાંધી નાસિકાથી ધીરે ધીરે રોકેલો પવન બહાર
 કાઢવો, આ એક પ્રાણાયામ થયો, એવા ત્રણ કરવા.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ પ્રાણાયામ કર્યા પછી “અત્રાઘ અમુક-
માસે અમુક પક્ષે અમુક તિથૌ અમુક વાસરે મમોપાત્ત
દ્વિરતક્ષયદ્વારા શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે શ્રીસૂર્યોપાસન મહુર્કરણ્યે”
એમ બોલી સંકલ્પ કરવો—ત્યાર પછી ઉભાં થઈ નીચેનો મંત્ર ત્રણ-
વાર બોલી શ્રીસૂર્યનારાયણને પાણીના ત્રણ અર્ધ આપવા.

“ નમોસ્તુ સૂર્યાય સહસ્ર ભાનવે,
નમોસ્તુ વૈદ્યાનર જાત વેદસે;
ત્વમેવ આર્ધ્ય પ્રતિગૃહ્ણ દેવ,
દેવાધિદેવાય નમો નમસ્તે.

એ પ્રમાણે અર્ધ આપી તે અર્ધના જલનો બે અંબોએ
સ્પર્શ કરવો.

પછી “ નમો ભગવતે શ્રીસૂર્યાય ” એ મંત્રનો એકસોતે
આઠવાર અથવા યથાશક્તિ જપ કરવો. પછી શ્રીસૂર્યનારાયણને બે
હાથ જોડી નમસ્કાર કરવો.

તે પછી “ અનેન શ્રીસૂર્યોપાસનકર્મણા શ્રીભગવાન
પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ન મમ ” એમ બોલી નીચે જલ મૂકી શ્રીસૂ-
ર્યોપાસન સમાપ્ત કરવું.

ત્યારપછી પોતાના પતિ, સદ્ગુરુ, દેવ, બ્રાહ્મણ અને પોતાના
સાસુ-સસરા તથા ઘરમાં જે કોઈ વૃદ્ધ હોય તેમને બે હાથ જોડી
તે ભૂમિપર મૂકી, તેપર માથું રહે તેમ નમી પગે લાગવું, એ પ્રમા-
ણે નિત્ય અભિવાદન કરવાથી આયુષ્ય, વિદ્યા, કીર્તિ અને બલની
વૃદ્ધિ થાયછે.

જપયજ્ઞ.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે ફલને આપનાર તથા દારિદ્ર, દુઃખ, શોક, રોગ અને બળને મટાડનાર જપયજ્ઞનું સધવા કે વિધવા સ્ત્રીએ શ્રદ્ધાપૂર્વક નિત્ય અનુષ્ઠાન કરવું. ધર્મશાસ્ત્રમાં મહર્ષિ-ઓએ જપયજ્ઞનું મહાત્મ જલુ જલુ પ્રકારે સૂચવ્યું છે. માટે તેની સિદ્ધિસારુ સુત્ર સ્ત્રિઓએ નિત્ય અર્થની સમજસાથે શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતા, શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ કે શ્રીશિવમહિમ્નસ્તોત્ર આદિનો અનુકૂલતા પ્રમાણે પાઠ કરવો. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિઓએ વિશેષમાં સતીગીતાનો અર્થના મનનસાથે પાઠ કરવો; ને તે ન બને તો યથાશક્તિ ભગવ-તસ્મરણ કરવું અથવા “ શ્રીશિવાયનમઃ ” એ પંચાક્ષર મંત્રનો યથાશક્તિ જપ કરવો.

શ્રીશિવપૂજન.

આગળ જતાવ્યા પ્રમાણે જેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી “ અ-ત્રાઘ અમુકમાસે અમુક પક્ષે અમુક તિથિઃ અમુક વાસરે શ્રીશિવપૂજન મહું કરિષ્યે ” એમ જોલી સંકલ્પ કરી “ શ્રીશિ-વાયનમઃ ” એ મંત્ર બણી શ્રીશંકરને સ્નાન કરાવી એનોએ મં-ત્ર બણીને અનુક્રમે ચંદન, પુષ્પ, (ફુલ) ધુપ, દીપ, અને નૈવેદ્ય અર્પણ કરવાં. પછી પાન-સોપારી ને દક્ષિણા અર્પણ કરી “ શ્રી-શિવાયનમઃ ” એ મંત્રની દશ કિંવા એક માળા ફેરવવી; કદાપિ તેટલું ન બની શકે તો દશ વાર તે મંત્રનો જપ કરી નીચે પ્રમા-ણે જોલી જલ મૂકવું.

અનેન શિવપૂજનકર્મણા શ્રીસદાશિવઃ પ્રીયતાં ન મમઃ ”

નિત્યદાન.

આ લોક ને પરલોકમાં કરેલા દાન-પુણ્યનું ફલજ સુખરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ધર્મશીલ શ્રીઓએ પ્રતિદિન પોતાના ધરની સંપત્તિઅનુસાર દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, અન્ન, ફલ કે જલ આદિનું દાન કરવાનો નિત્ય નિયમ રાખવો. કારણકે દાન ન કરવાથી દરિદ્રાદિ દુઃખોને પ્રાપ્ત થઇ અંતે અસદ્ગતિ પામવી પડે છે, માટે પ્રત્યેક ગૃહસ્થ શ્રીઓ એકે દિવસ દાન આપ્યાવિના રહેવું નહીં.

બીજો પહોર.

એ રીતે પ્રાતઃકાલના નિત્યનિયમથી પરવારી બીજા પહોરમાં પૂજનાં, હોમનાં, રાંધવાનાં, બહાર વાપરવાનાં, પાણીભરી લાવવાનાં અને જલ ભરી મૂકવાનાં જેજે પાત્રો હોય તે તે સધળાં માંજ-ઉટકી-સ્વચ્છ કરવાં. શુદ્ધ જલ જાડા વસ્ત્રના ગરણાથી ગાળીને ભરવું. પછી નિત્ય ન બને તો પૂનેમ, અમાંસ, સવિવાર, ઉત્તરાયણ કે બીજા કોઇ પર્વ-ઉત્સાહના દિવસો હોય ત્યારે તથા જનોઇ કે વિવાહાદિ માંગલિક પ્રસંગના દિવસોમાં સુવાસિની શ્રીઓએ ધરના ઉંચરા આગળ તથા આંગણમાં છાણુ માટીથી લિંપી રંગની વેસો કાઢી, અગરબત્તી, ગુગળ કિંવા કોઇ સુવાસિત વસ્તુનો ધૂપ કરવો; કે જેથી તે ધરમાં આધિવ્યાધિનો ઉપદ્રવ થતો નથી ને લક્ષ્મી તેમાં નિરંતર વાસ કરીને રહે છે. પછી રસોઇ કરવા સારુ વીણી-ઝાટકી સ્વચ્છ કરેલું અન્ન, બલતણ, પાણી તથા બીજાં જોઇતાં સાધન સામગ્રીઆદિ આગળથી જ પોતાની પાસે લઇને રસોઇના કામમાં લાગવું. સ્થિર ચિત્તે સાવધાનતા પૂર્વક રસોઇ કરવી. રસોઇમાં ક્વાદ આવશે એ રસોઇ કરનારના હાથમાં છે. તાપ સાધારણ રા-

ખવો; ધરના માણસોના આરોગ્ય તથા જીવનનો આધાર તે રસોઇ-પર છે એ રસોઇ કરનારે સ્મરણમાં રાખવું. રંધાતા કે રંધાઇ ગયેલા પાકનાં વાસણ ઉઘાડાં રાખવાં નહીં. રસોઇ કરતાં ખરી જરૂર વગર વારંવાર બહાર જવું નહીં. ને સ્પર્શ ન કરવા યોગ્ય પ્રાણી-પદાર્થનો સ્પર્શ કરવો નહીં મસોતાં ઘોઝેલાં વાપરવાં. ને રસોઇ કરતાં અકળાવું કે હિતાવળા થવું નહીં.

વૈશ્વદેવ.

સધવા તથા વિધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરમાં જો કોઇ પુરુષ વૈશ્વદેવ કરે તેમ ન હોય તો તેમણે આ પ્રમાણે વૈશ્વદેવ કરવો.

દર્શાસનપર પૂર્વાભિમુખે બેસી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

“ અત્રાઘ અમુક માસે અમુક પક્ષે અમુક તિથિઃ અમુક વાસરે મમગૃહે પંચસૂતાજનિત સકલદોષ પરિહાર પૂર્વકં શ્રીપરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે વૈશ્વદેવાખ્યં કર્મ કરિષ્યે ”

તે પછી જે અગ્નિથી રસોઇ કરવામાં આવી હોય તે અગ્નિને કુંડમાં સ્થાપી ચંદન અક્ષત અને પુષ્પથી પૂજા કરી પવિત્રતાથી રસોઇ ગયેલી હોય, તો ધીવાળા ભાતની નહીંતો કાચા ચોખા ધોઇ ઘીવાળા કરી તેની નીચેના પાંચમંત્રો બણી પાંચ આહુતિઓ આપવી.

“ બ્રહ્મણે નમઃ । પ્રજાપતયે નમઃ । ગૃહાણ્યો નમઃ । કશ્યપાય નમઃ । અનુમતયે નમઃ । ”

એ રીતે હોમ કરી દેવને નૈવેદ્ય ધરાવી તે રંધાયેલા અન્નમાંથી ગૌઆસ (ગાયનો ભાગ) શ્વાનઆસ (કૂતરાનો ભાગ) અને કામડાનો ભાગ કાઢી, તે સમયે બૂખથી પીડાતો કોઇ અધ્યાગત આવી

મળે તો તેને ઉત્સાહપૂર્વક જમાડવો. જો તે અભ્યાગતને રાંધેલું અન્ન ખપે તેમ ન હોય તો તેને ઠારું અન્ન આપવું તે પછી નીચે પ્રમાણે બોલી જત મૂકી વૈશ્વદેવની સમાપ્તિ કરવી.

“અનેન વૈશ્વદેવાજ્યકર્મણા શ્રીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ”

ભોજન વિધિ.

પીરસેલા પાત્રને જરા જલથી પ્રોક્ષણ કરી તેમાંથી “ભૂપતયે નમઃ । ભુવનપતયે નમઃ । ભુતાનાંપતયે નમઃ । એ ત્રણ મંત્રો બોલી ત્રણવાર થોડું થોડું અન્ન ભોજન પાત્રની બહાર મૂકી એકવાર આચમન કરી, આંખોએ જલનો સ્પર્શ કરી સ્થિરતાથી જમવું.

ત્રીજો પહોર.

ભોજન કર્યા પછી ઐંઠાં-અજીઠાં-વાસણ તથા જલપાત્ર આદિ-માંજી, ભોજન કરાયેલા સ્થલને તથા ચૂલાને લિંપી શુદ્ધ કરી, દિવસનાં જે જે અગલનાં કામો હોય તે તે સંભારીને કરી લેવાં, ને તે પછી નિર્શ્ચિત યજ્ઞ પ્રીતિપૂર્વક ધણા ઉત્સાહથી પોતાને જેમાંથી સહજોધ મળે એવાં પુસ્તકો જેવાં કે શ્રીયોગવાશિષ્ઠ-મહારામાયણ, શ્રીવાલ્મીકી રામાયણ, મણિરત્નમાળા, ભામિનીભૂષણ, સાવિત્રી ચરિત્ર કિંવા સતીઓનાં ચરિત્રો તથા શ્રીમહાભગવદ્ગીતા, સુદુપદેશ દિવાકર, શ્રીઉપદેશગ્રંથાવલી વગેરે પુસ્તકો નિલ નિયમ રાખીને લક્ષપૂર્વક વાંચવા. વિષયવાસના વધારનારા શૃંગારી ગ્રંથો કદી પણ વાંચવા નહિ.

ચોથો પહોર તથા સાયંકાળનું કર્તવ્ય.

દિવસના ચોથા પહોરમાં ધરમાં રહેલાં વસ્ત્રો તથા વાસણુ વગેરેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી. સાયંકાળ થતાં સત્વર પવિત્ર થઇ ધીનો દીવો પ્રકટી “ દીપો જ્યોતિ પરબ્રહ્મ, દીપો જ્યોતિર્જનાર્દન, દીપોહરતુ મે પાપં, સંધ્યાદીપ નમોસ્તુતે ” એ મંત્ર બોલી દીવાની પ્રાર્થના કરી નમસ્કાર કરવો. ને તે પછી ધરમાં જોઇતા પ્રકાશમાટે તેલ આદિના બીજા દીવા પ્રકટવા. તે પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી “ શ્રી શિવાય નમઃ ” એ મંત્રને અવકાશ પ્રમાણે જપ કરવો. દીવો દક્ષિણદિશાભણીના મુખે મૂકવો નહીં.”

રાત્રીનું કર્તવ્ય.

રાત્રિએ પહેલા પહોરમાંજ ભોજન થઇ જાય તેમ કરવું. ને એકાં વાસણુ તુરત માજી નાંખવાં, પણ વાસી રહેવા દેવાં નહીં. તે પછી સ્વચ્છ સ્થલે ઉત્તરદિશા વિના બીજી ગમે તે દિશાભણીના ઓસીકાએ સુઇ રહેવા માટે પલંગ કે પથારી તૈયાર કરવાં ને તેની પાસે જલપાત્ર તથા પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી તુરત દર્શન કરવામાટે પોતાના સ્વામી, સદ્ગુરુ કે ઇશ્વરની છબી અને અનુકુલતા હોય તો યોગ્ય સ્થલે બેસતો દીવો રાખી રાત્રિના બીજા પહોરમાં રાગદ્વેષમાં ગુંથાયેલા પોતાના ચિત્તને પતિસેવાથી શાંત કરી પવિત્ર થઇ શ્રીપરમાત્મારૂપ પતિનું સ્મરણ કરતાં નિદ્રાવશ થવું. વિધવાએ શ્રીપરમાત્માનું ભજન કરીતન કે સ્મરણ ધ્યાન કરી શ્રીઇશ્વરનું નામસ્મરણ કરતાં નિદ્રાવશ થવું.

સ્વર્ગવાસી સૌ. પુરીબાઈ ઉર્ફે મોઘીબાઈનું

જીવન વૃત્તાંત.

આ બાઈનો જન્મ જામનગર તાબાના ગામ લતીપુરમાં વ્યાસ મૂળજી ભગવાનજીને ત્યાં થયો હતો. તેમની માતૃશ્રીનું નામ પાર્વતીબાઈ. મૂળજી વ્યાસ શ્રીસદાશિવના અનન્યભક્ત હતા, ગામને પાદર શ્રીનીલકંઠ મહાદેવની જગો છે તેમની પૂજામાંજ વખત કાઢતા. શરીરમાં સુદૃઢ અને નિષ્કપટી, ભોળા અને બહુજ બલા તથા મિત્ર ભાષણી હતા. નાત જાતમાં પણ તે વ્યાસનાં ઘર સદ્ગુણી મલાં અને સુશીલ ગણાતાં હતાં.

બાળપણથીજ આ બાઈ તેના માઆપના ઘરમાં સારાં પગલાં વાળાં ગણાતાં કેમકે એમનો જન્મ પછી તેના બાઈનો જન્મ થયો હતો, તે એકનો એક બાઈ જેનું નામ કાલીદાસ છે, તે કાલીદાસે તેની બેનની આમન્યા તેમના મરણ સુધી ખરાખર પાળી હતી, બાઈબેનને અરસપરસ અતિ સ્નેહ હતો. તેની બેનના મંદવાડમાં ખરેખરી સારવાર કરનાર તેજ હતો. મંદવાડ વધત્રા લાગ્યો તેમ તેમ તે બહુ કાચવાતો. આખરે આશ્વા મૂકી ને તેની દીલગીરીમાં પોતાના મનની સ્થિતિ પણ જોઈએ તેવી તુરતમાં નરહી.

તે કાલીદાસ પોરબંદરમાં જ નવ દશ વરસથયાં રાજ્યની નોકરી કરે છે, તેથી તેમના પિતા મૂળજી વ્યાસ અને માતૃશ્રી પાર્વતીબાઈ પણ પોરબંદર આવી રહેતાં અને તે બંને પોરબંદરમાંજ સ્વર્ગવાસી થયાં.

આ બાપનો જન્મ લતીપુરમાં થયો, લતીપુર ગામનું ગામ. વળી ત્યાં જન્મતિથિ નોંધવાનો રીવાજ નહીં એટલે છોકરાનો જન્મ દિવસ ન લે તો છોકરીનો જન્મ દિવસ તો શાનોજ લે: તેથી આ બાપનો જન્મ દિવસ નોંધવામાં આવેલો નહીં.

કચ્છના રહીશ વંશપરંપરાથી જોતિષ વિદ્યામાં કુશળતા પામેલા પુષ્કરણા સ્થાતિના મિશ્રકુટુંબના પ્રસિદ્ધિ પામેલા જોશી હાલ દયારામ ગિરધર મિશ્ર કરીને છે, જેઓ જોતિષવિદ્યામાં પ્રવીણ બલિષ્ઠવેત્તા છે, અને કોઈ પણ અજ્ઞાન માણસના હાથમાં હાથ લાગે પાંચ મિનિટ વિચાર કરી તે ઉપરથી તે માણસની જન્મોત્તરી યથાયોગ્ય કહી બતાવે છે. આજકાલ આવી શક્તિ ધરાવનારા પુરુષો બહુ જોવામાં આવતા નથી. જેમના જન્મોત્તરી અને જન્મોત્તરી હોય તેમણે પરીક્ષાની ખાતર હાથ બતાવી ખાતરી કરતાં તેજ પ્રમાણે બરાબર વર્ષ, માસ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર તે જન્મસમય મળતા આવેલા ને જન્મકુંડળી તેજ પ્રમાણે કરેલી. આ કાંઈ થોડી અજ્ઞાનતા નહીં. ખુશી થવાનું છે કે આવા નરરત્ન આર્યાવૃત્તની પવિત્ર ભૂમિપર આજે પણ જોવામાં આવે છે.

પંડિત દયારામ ગિરધર મિશ્ર વંશપરંપરાથી કચ્છમાં લખપતના રહીશ ને વંશપરંપરાથી જોતિષ વિદ્યામાં કુશળતા પામેલા અને બલિષ્ઠવેત્તા હતા, કચ્છમાં ઘણા હિંદુ રાજાઓ થઈ ગયા તેમજ મુસલમાનો પણ તે ભૂમિપર આવી ગયા. આ બલિષ્ઠવેત્તા જોષિરાજના વડીલોની પ્રસંશા સાંભળી તેમની પરીક્ષા પણ કેટલાકોએ લીધેલી તેમાં તેમની તે વિદ્યામાં કુશળતાની ખાતરી થવાથી તેમને કેટલાક લાગા કરી આપ્યા અને તે લાગા સદા કાયમ રહે તેટલા માટે રૂકા કરી આપેલા જે રૂકા પ્રમાણે અદ્યપિ સુધી કચ્છમાં લાગા ચાલુ છે.

વડીલો પરાક્રમી હોઈ કીર્તિવંત થઈ તેમના પરાક્રમના બોક્તા તેમના વંશના થાય એવા દાખલા ઘણા જોઈએ છીએ પણ જે વિધામાં વડીલો પરાક્રમી ગણાયા તે વિધા પેઢી દર પેઢી સાચવી વધારે સારામાં ગણાયાના દાખલા બહુ જોવામાં આવતા નથી, આ પંડિત દયારામજીએ તો તે બાબતમાં વધારે સારો દાખલો બતાવેલો છે. આ પંડિત હાલમાં શ્રીનાથદ્વારાના ધર્મમૂર્તિ ટીકાયત મહારાજ શ્રી ૧૦૮ ગૌવર્ધનલાલજી મહારાજશ્રીની સેવામાં સમાધાની તરીકે છે આવા નરરત્નની પરીક્ષા બીજા કોણ કરી શકે ?

પોરબંદરના મહારાજ મહારાણાશ્રી ભાવસિંહજીની પ્રકૃતિ સારી નહોતોવાથી તે કોઈ દવાથી જોઈએ તેવો આરામ નહોતો થતાં તેમની ઇચ્છા આ પંડિત દયારામ ગિરધર મિશ્ર જોષીને બોલાવવાની થઈ તે પંડિતજી મહારાજધિરાજ ટીકાયત મહારાજશ્રીની સેવામાં શ્રીનાથદ્વારા હતા તેમને બોલાવવા ને તે બાબતમાં મહારાજશ્રી પાસે વિનંતિ કરવા મહારાણા સાહેબે પોરબંદરના શ્રીનાથજીની હવેલીના લાંબી મુદતના અનુભવી કુશળ લંડારીજી રણછોડદાસ મોરારજી જેઓ લીમડીના રહીશ બાલાવાડી સંવાના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ છે તે તથા પોરબંદરના રહીશ પેઢી દર પેઢીથી રાજ્યની સેવા બજાવતા આવેલા નિમકહલાલ ને સ્વતંત્ર ગાંધી કુટુંબના તીજેરીનો માનનીય હોદ્દો ભોગવતા ગાંધી કાલીદાસ ઉર્ફે લક્ષ્મીદાસ કર્મચંદ જે મહારાણા સાહેબના વિશ્વાસુ અને નાનપણથી જેની મદદ રાણાસાહેબને મળેલી તે બંનેને શ્રીનાથદ્વારા મોકલ્યા. તેમણે જઈ મહારાજધિરાજ શ્રી ટીકાયત મહારાજશ્રીને પંડિતજી દયારામ મિશ્રે, મહારાણા સાહેબ પાસે મોકલવા કારણ સાહત વિનંતિ કરી, તેઓ દયાળુશ્રીએ ઘણી ખુશીથી પંડિતજીને મહારાણા સાહેબ પાસે જવા રજા આપી તેથી તે પંડિતજી મહારાણા સાહેબ પાસે આવ્યા. મહારાણાશ્રીની નરમ પ્રકૃતિને હવાપાણી માફક આવે તેવા તાબાના ગામ રાણાવાવ મુકામ રાખી રહ્યા

હતા. ત્યાં તેઓ પંડિતજી રહ્યા, પંડિતજીની વિદ્યાથી અને ઉપચારથી મહા-
રાણા સાહેબને સંતોષ થયો અને પ્રકૃતિને પણ માફક પડતું થવા માંડ્યું.

તે પંડિતજી સાથે આ મરનાર બાઇના પતિને સારો સંમંધ
બંધાતાં તેમને ઘેર પ્રસંગોપાત આવતા જતા, આ પંડિતજીની જો-
તિષ વિદ્યામાં કુશળતાની ને ચેહેરો તથા હાથ જોષ જન્માક્ષર
કહી આપે છે એવી પ્રસંશા શેહેરમાં ને આસપાસમાં પ્રસરી રહી હતી.
તેથી આ મરનાર બાઇના જન્માક્ષર કરી દેવા વિનંતિ કરતાં પંડિતજીએ
પોતાની રીત પ્રમાણે જોષ નીચે પ્રમાણે જન્માક્ષર કરી આપ્યા.

૧૯૧૫ તથા આશો વદિ ૧૩ શાકે ૧૭૮૧ અશાઙ સુદ ૮

ગુરુ હરત નક્ષત્ર.

પુરીબાઇ

જન્મ.			
૪ શ બુ	૪	૨	
૬	૩ મં ગુ	૧	
૭	૬	૧૨	
૮	૯	૧૧ રા	
		૧૦	

આ બાપ બાગ્યવાન છે, પુત્ર પૌત્રાદિના સુખવાળી ધર્માંજી પતિના હાથમાં સૌભાગ્યે જાયે તેમ છે. ”

આ બાપ કોઇપણ સારા જોશી સાધુસંત કે સંન્યાસી આવે ને પ્રસંગ નીકળે તો પૂછે કે, માઈ બવિષ્ય મારા સ્વામીની પહેલાં યશે કે કેમ ? તેજ પ્રમાણે આ પંડિતજી દયારામ ગિરધર મિશ્રને પણ તેવો પ્રશ્ન કર્યો; ગુણરા પંડિતજીએ હાસ્યવદને કહ્યું કે તમારું મરણ તમારા પતિના હાથમાં સૌભાગ્યે યશે. જન્મકુંડલી પણ તેમજ કહે છે. બાપએ પુછ્યું કે તેની ખાતરી શી ? પંડિતજી કહે કે ખીજી તો શી ખાતરી પણ તમારી જન્મકુંડલી નાચે તે લખી આપું છું તે ઉપરથી તે કુશળ પંડિતજીએ જન્મદક્ષર નાચે સ્વહસ્તે તે લેખ લખેલો છે. આવા નરરત્ન પંડિતજીની જોટલી પ્રસંશા કરીએ તેટલી થોડી છે.

બાબરામાં બેચર જૂઠા કરીને સારા જોશી હતા. તેમની કીર્તિ પણ આસપાસમાં સારી હતી, પંચામ પ્રસિદ્ધ કરતા તથા ખીજાં પુસ્તકો પણ વેચતા ને જોતિષ ઉપર રહેતા, તેમની પાસેથી શીખી તેમના બત્રિજ દયારામ બવાનીશંકર જ્યોતિષ વિદ્યામાં કુશળ થએલા છે. તેમણે કાઠીઆવાડના ધણા બાગમાં રાજ રજવાડા તથા મુત્સદ્દી વર્ગમાં સારી આબર મેળવેલી છે જ્યોતિષમાં સારા છે. જન્મોતરીઓ કરે છે ને તેમાંજ સમય વ્યતિત કરે છે તે મરનારને સગપણના સંબંધમાં પણ છે તેમની સાથે પ્રસંગ નીકળતાં પૂછ્યું કે તમે ખરા જોશી હો તો મને કહો કે હું મારા પતિની હયાતીમાં મરણ પામીશ કે કેમ ? તે જોશીરાજે જોઇને કહ્યું કે તમે તમારા સ્વામીની પૂર્ણ સેવા કરી તેમની હયાતીમાં ગુજરશો ” તેઓ કહે કે જો આ વાત ખરી નહીં પડે તો તમને જોઇ લેઇશ.

એવી રીતે પોતાની લલુતાને ઇચ્છા સૌભાગ્યે ચુંદડી ઓઢીને જાઉં તો ધણું સારું એમ હતી ને વાત ચીતમાં પણ તેનું બોલવું એજ હતું કે ધણીના હાથમાં સંધરાઉં તો બહુ સારું. દીનદયાળુ ને ભક્તવત્સલ ભગવાને આ પવિત્ર બાઇની તેમની ઇચ્છા પ્રમાણેજ સદ્ગતિ કરી.

આ બાઇનું સગપણુ લગભગ સંવત ૧૯૨૩ ની સાલમાં થયું. બાબરાના રહીશ રાજગુરુ અવટંકના ગોહિલવાડી સંજ્ઞાના આદિ-ણુ વહાલજી હરદેવના નાના પુત્ર આનંદજી વેરે થયું. અને લગ્ન સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાક સુદિ ૧૧ ના રોજ જામનગર તાબાના ગામ લતીપુરમાં થયાં. આ વખતે તેમના પતિ રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા.

લગ્ન બાદ જનસાથે તુરત બાબરે જવું થયું. ત્યાં ઓરી નીકળી ને ઓરીની શાંતિ થતાં તેમને લતીપુર તેડી ગયા.

તેમના પતિ રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સારે નંબરે પાસ થતાં તેમને જૂનાગઢ તાબાના ગામ કુંતીઆણાના મહેતાજીની જગો મળી તેથી તેમણે ત્યાંની સ્કૂલના મહેતાજી પાસેથી તા. ૧૭-૨-૭૫ ના રોજ ચાન્ડ લીધો.

આ બાઇના શ્વસુર પક્ષમાં તેણીનાં લગ્ન થયાં ત્યારે સાસરા વહાલજીબાઈ, સાસુ અમરબાઈ, જેઠ જીવરામ, જેઠાણી કુંકુબાઈ, કાકાજી કાલીદાસ, વેલજી ને કલ્યાણજી, કાકીજી પાતળી, આતમ ને જમકુબાઈ, નણંદો ગોમતી, પાર્વતી ને કમર એ હતાં.

મરનારના પતિને કુંતીઆણાના મહેતાજીની જગો મળતાં તે ત્યાં ગયાં. તેમને રસોઇ આવડતી નહીં તેથી તેણીને તુરતમાં કુંતીઆણે જવું પડ્યું અને શરૂઆત, નાની ઉંમર, લાડમાં

ઉછરેલ તેથી તેણી ન મુંઝવ્ય બેટલામાટે બાજરેથી તેણીની સાસુ અમરગાદા કુંતીઆણે આવી રહ્યાં.

લતીપુરમાં વિદ્યાબ્યાસ થઇ શકેલ નહીં તેથી કુંતીઆણામાં વિદ્યાબ્યાસ શરૂ કર્યો, પ્રથમ જરા મુશ્કેલી લાગી પણ પાંચથી ધીમે ધીમે આખો દહાડો અબ્યાસમાં જ મન લગાડી સાઈ જ્ઞાન મેળવ્યું.

કુંતીઆણા મોટું કર્મખાનું ગામ છતાં કન્યાશાળા નહીં હતી, કેળવણીને આલનાર ને હોંસ ધરાવનાર મી. દમોદરદાસ હીરજી જગડ, મરનારના પતિ વગેરેએ મળી ત્યાં કન્યાશુભેચ્છક મંડળી સ્થાપી તે મંડળીએ તે ગામમાં કન્યાશાળા તા. ૨-૩-૭૬ ના રોજ વિના આધારે ખુલ્લી કરી. ને તે કન્યાશાળાની મહેતીજી તરીકે સૌ. મોંઘીબાઈએ વગર પગારે કામ કરવા માથે લીધું ને તે જગોનું કામ લગભગ સાંગોપાંગ પાર ઉતારી કન્યાશાળા અબ્યાદ રાખી, જે અધ્યાપી સારી સ્થિતિમાં ચાલે છે ને હાલ તેમાં ૮૩ કન્યાઓ અબ્યાસ કરે છે. ને પાંચમા છઠ્ઠા ધોરણો સુધી થઇ ગયાં છે.

કન્યાશાળાની મહેતીજીનું કામ શરૂ કર્યા પછી નામદાર જૂનાગઢના નવાજ સાહેબ તરફથી પગાર વગેરેની ગોઠવણ થઇ ને જેમ જેમ કન્યાશાળા અબ્યાદ થવા લાગી તેમ તેમ પુરતી મદદ મળતી ગઇ. કન્યાશાળામાં વીઝાંટર બૂકમાં ધણા સારા શેરાઓ થયા છે તેમાંના મુખ્ય નમુના તરીકે નીચે જણાવાયછે:-

“ અમે આજરોજ કન્યાશાળા તપાસી બીજાં ધોરણની કન્યાઓ તપાસી. તેમનું પાંચન તથા લખવાની રીત ધણી સારી છે તથા મરખીઓ ગવરાવી તે પણ સારી બોલે છે, કન્યાશાળાનું રજીસ્ટર પણ અમારી નજરે આવ્યું તે પણ આજરોજ સુધીનું બસબર છે.

પરીક્ષા વખત છોકરીની હાજરી ૨૪-૨૫ની હતી. કન્યાશાળા સ્થાપન થયાને એક વરસ થયું. વળી આંહીના લોકોની હોંશ નહોં છતાં સંખ્યામાં ને અભ્યાસમાં ઠીક છે. કુંતીઆણા તા. ૨૩ મી માર્ચ સને ૧૮૮૦

ભવાનીદાસ પ્રભુદાસ.

વૈવટદાર. કુંતીઆણા.

શદાશંકર વજેશંકર.

૨૭૨૮૨ અ-

આજરોજ છોકરીઓની નિશાળની પરીક્ષા લીધી. કન્યાઓનું વાંચન તથા વિચાર શુદ્ધ છે, અર્થગતિ પણ સારી છે ભરત ભરવાનો અભ્યાસ પણ ખુશી થવા જેવો છે, સમગ્ર રીતે અભ્યાસ સંતોષકારક છે અને આશા છે કે આ નિશાળને ઉત્તેજન મળવાથી તે સારા પાયાપર આવશે, મહેતાજી સાહેબ આનંદજી અને તેમની સ્ત્રી આ કામમાં સારી દીલબરી બતાવે છે એ ખુશી થવા જેવું છે. તા. ૧-૪-૮૨

છાટાલાલ.

સરન્યાયાધીશ. (જૂનાગઢ)

કુંતીઆણેથી તેમના પતિની તેજ સ્ટેટના કેસોદ ગામમાં બદલી થતાં કુંતીઆણેથી તા. ૪-૩-૮૫ ના રોજ કન્યાશાળાનો ચાર્જ સોંપી કેસોદ ગયાં.

કેસોદ નાનું ગામ હતું તો પણ ત્યાં જઈ થોડી મુદતમાં કન્યાશાળા કાઢી. મોટી મોટી કન્યાઓ આવવા લાગી, તેવામાં કેળવણીને આહવાર સાક્ષર સોરઠ પ્રાંતના કેળવણી ખાતાના ડેપુટી

રા. રા. ગણુપતરામ અનુપરામ ત્રિવેદીનો મુકામ કેસોદ થયો હતો. મે. હંટર સાહેબનો મુકામ ત્યાં થયો, સાથે કેળવણીને ઉત્તેજન આપનાર તેમનાં મડમ સાહેબ હતાં, અરજ કરતાં, ને રા. રા. ગણુપતરામ અનુપરામ ત્રિવેદીના પ્રેમ ભરેલા આગ્રહથી મે. હંટર સાહેબ અને તેમનાં મડમ સાહેબ કન્યાશાળા તપાસવા આવ્યાં. મોટી મોટી ને ગામના પ્રમાણમાં કન્યાઓની સંખ્યા સારી જોઈ તેમજ રા. રા. ગણુપતરામભાઈની કન્યાશાળા સ્થાપન થવા સંબંધમાં સારી કહેણીથી સારો અભિપ્રાય બંધાતાં જુનાગઢના દીવાન સાહેબને બલામણુ કરી તેથી કન્યાશાળાની મહેતીજીતે પગાર મદાન વગેરેની સોંપ કરી દીધી ને કન્યાશાળા ચાલુ થઈ, ત્યાંથી તેણીના પતિએ એક વર્ષની માંગરોળ વકીલાત કરવા રજા લીધી તેથી આ બાબતે પણ રજા લીધી. તેથી તા. ૨૪-૧-૯૦ના રોજ ત્યાંની કન્યાશાળાનો ચાર્જ બદલ મુજબ બાણજીને સોંપી રજા પર ગયાં. તે કન્યાશાળા હાલ પણ ચાલે છે અને તે સારી સ્થિતિમાં છે. ને લગભગ ૫૦ કન્યાઓ છે.

વખતે વખતે ચોપાનીઆમાં સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયો પણ લખી મોકલતાં.

કુંતીઆણામાં શરૂઆતમાં પોતાનો સમય અભ્યાસમાં ને પછીથી કન્યાશાળામાં બણાવવામાં ને સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો જેવાં કે સાવિત્રી ચરિત્ર અને તેનાં સતી સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો વાંચવામાં શોખ રાખતાં.

લતીપુરથી તેમનાં માબાપ તેડવા આવતાં પણ ધરમાં જીવ એવો પરાવાઈ ગએલો કે ત્યાં જવા ઇચ્છા ન કરે બહુ થાય તો કવચિત્ દસ પંદર દિવસ જઈ આવે.

એક વખત તેમની ઇચ્છા માવતરે જવાની ચતાં તૈયારી કરી, તેની સાથે માણસ વગેરેની સોધ કરી દીધી ને કુંતીઆણેથી રવાના થઈ કુંતીઆણા તાળાનું દેવડા કરીને કુંતીઆણાથી પાંચેક ગાડને છેટે ગામ છે ત્યાં જઈ રાત રહ્યાં, પણ ધરથી વિખુદું પડવું તે ઠીક ન લાગતાં ત્યાંથી લતીપુર જવું માંડી વાળી પાછાં કુંતીઆણે આવ્યાં.

રસોઈનું કામ પ્રેમથી કરતાં રસોઈ સારી કરતાં, કુંતીઆણામાં આસપાસના મહેતાજીઓ વગેરે મેમાનો આવ્યા કરે છતાં રસોઈથી કંટાળતાં નહિ પણ તેમનું આતિથ્ય મોટા ભાવથી કરતાં હતાં.

ગાયપર પ્રેમ હોવાથી ગાયો પણ રાખતાં. પોતાનું કામ યથાવિધિ કરતાં ને આનંદમાં રહેતાં. મરનારન જેઠ કુંતીઆણાથી એક ગાડને છેટે ચોટા કરીને ગામ છે ત્યાં મે. જૂથ સાહેબ તરફથી પુલ વગેરેનું કામ ચાલતું તેથી કુટુંબ સહિત ત્યાં રહેતા તેથી રજના દિવસમાં કે જગરણના વખતમાં ત્યાં જતાં.

સાસુ સસરાપર પોતાનો જહુ પ્રેમ, સાસુ સસરાને પણ તેણીનો સંતોષ પૂર્ણ હતો, પરંતુ ૬-૭ વર્ષ થઈ ગયાં છતાં સી-મંત ન આવ્યું તેથી સાસુ સસરા કોચવાતાં હતાં. તેણીના જેઠ જીવરામભાઈએ આ કારણથી તેમનાપર ખીજ સ્ત્રી લાવવા નક્કી કરી તેના ધણીને પૂછ્યું તેણે તેમ કરવા ચોખ્ખી ના પાડી.

દેવ દેવતાપર મરનારનો જહુ ભાગ હતો, મરનારના ધણીના કુલદેવ જમનાવડા નાગ હતા ને તેનું ચાનક જેતપુર પાસે આવેલ થાણાદેવળી કરીને ગામ છે ત્યાં બહાર વડ નીચે છે. તેમનાપર પોતાની પૂરી શ્રદ્ધા તેથી તેની માનતા લીધી હતી કે મને સંતતી થાય તો હું તમારા ચાનક માટે પાકો ઓટો ચણાવીશ—

તેમની શ્રદ્ધા ને હથ્થર કૃપાથી તે માનતા ફળી ને સંવત ૧૯૩૭ માં પુત્ર પ્રસવ્યો પછી પોતાની કરેલી માનતા પૂરી કરવા પોતાના જોઈને થાણાદેવળી મોકલી પાડે. ઓટો ચલાવ્યો, ઓટો તૈયાર થયા બાદ ત્યાં પુત્રને તેડી જઈ કુલદેવાનાં દર્શન કરાવ્યાં ને બ્રાહ્મણ ભોજન કરાવ્યું. આ ઓટો કરાવવામાટે થાણાદેવળીના રહીશ. જોશી મંગળજી પ્રેમજીએ સારી મદદ કરી હતી, ને ત્યાં સતીનો એક પાવન-જીએ (પ્રતિમા) પણ છે.

છેવટના વખતમાં જોશી મંગળજી પ્રેમજી મારફત તે સતીના ધાળીવઆ (પ્રતિમા)ને પણ સારો ઓટો કરાવ્યો.

તે બાદને નીચે પ્રમાણે સંતતી હતી.

૧ પુત્ર મણિશંકર તેનો જન્મ સંવત ૧૯૩૭ શકે ૧૮૦૨ પૌષ વદિ ૩ ભોમવાર તારીખ ૧૮-૧-૮૧ના રોજ સાંજે સાત વાગ્યે.

૨ પુત્ર શિવશંકર સંવત ૧૯૪૦ શકે ૧૮૦૫ માગશર સુદિ ૭ ગુરવારે

૩ પુત્રી શિવકુંવર સંવત ૧૯૪૨ના માધ સુદ ૨ શુકરવારે.

૪ પુત્ર જયંતીલાલ સંવત ૧૯૪૩ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૪ ભોમવાર તા. ૨ અગષ્ટ સને ૧૯૮૭ રાતના આઠ બજે.

૫. પુત્રી માણેક સંવત ૧૯૪૬ પૌષ વદિ ૩ તા. ૯-૧-૯૦ ગુરવાર બારપર સવાચાર બજે.

૬ પુત્રી ન્યાકુંવર સંવત ૧૯૪૬ના આશો વદિ ૫ રવિવાર તા. ૨૬ મી અકટોબર સને ૧૯૮૬.

હવે પ્રમાણે સંતતી થઈ, તેમાં પુત્ર શિવશંકર કુંતીઆણામાં મુજરી ગયો ને પુત્રી શિવકુંવર કેસોદમાં મુજરી ગઈ. તે બાદ નીચે પ્રમાણે પુત્ર પૌત્રાદિ મૂકી મરણ પામ્યાં છે.

મણિશંકરની પ્રથમ સગાઈ ધારી પાસેના કોઠાના પીપરીઆમાં જોશી લવજી પીતાંબરને ત્યાં, તેની પુત્રી નર્મદાવેરે કરી. ત્યાં નર્મદા સાથે તેનાં લગ્ન સંવત ૧૯૫૪ના માગશર સુદિ ૧૫ ગુરુવારના રોજ થયાં. તે ધર્મશીલ, સુશીલ, સાસુ સસરા ને પતિ ભક્તિ પરાયણ બાપ સંવત ૧૯૫૬ ના આશો સુદિ ૧૧ ના રોજ કૈલાશવાસી થઈ તેમને પુત્ર પ્રાપ્ત થયો તે બીજેજ દિવસે ગુજરી ગયો. તે પછી તે બાપ ચારેક દિવસે પોરબરમાં ગુજરી ગયો.

તે નર્મદા ગુજરી ગયા પછી મણિશંકરનાં ફરીથી લગ્ન રાજ-કોટના રહીશ બ્યાસ અંબારામ ભગવાનજીની પુત્રી મણિ સાથે સંવત ૧૯૫૮ ના વૈશાકવદિ ૧૧ ના રોજ થયાં. તે પતેલી મણિને ત્રણ પુત્ર ૧ નર્મદાશંકર તેનો જન્મ સંવત ૧૯૬૦ના ફાગણ વદિ ૭ ના રોજ. ૨ ભદ્રશંકર તેનો જન્મ સંવત ૧૯૬૨ના અશ્વાઠ સુદિ ૧૫ ના રોજ ને ત્રીજો છોકરો મરનારના મરણ પછી એટલે સંવત ૧૯૬૫ના મહા સુદિ ૧૪ ગુરુવારની રાત્રીના સવા અગ્યાર વાગ્યે સજકોટમાં થયો. (મરનારની એકાદશાના રોજ) તે પુત્ર મણિ-શંકર હાલ મુંબઈમાં મોટવણિક બેપ્રીટેન્ડેન્ટ છે. તે ત્યાં નોકરીપર હતા; મંદવાડ વધવા લાગ્યો તેથી તેને બોલાવવાનો લા. ૧૬-૧-૦૯ ના પોસવદિ ૯ સ્થાનીના રોજ રાતમાં તાર કપ્યો. તેથી તે લા. ૧૮-૧-૦૯ પોસવદિ ૧૨ મંગળના રોજ પ્રાતઃકાળમાં સ્ટીમર રસ્તે આવી પહોંચ્યો. તેને જોઈ ખુશી થયાં ને પ્રેમનાં આંસુ પાડ્યાં ને બોલ્યાં કે “ મારો મોલી આવ્યો, મારી લીલીવાડી આવી. બચ્યા ! હવે તું મુંબઈ જઈશ નહિ. ” તે કહે કે “ બહે હું આંહી રહીશ ” તેથી તે બહુ રાજ થયાં-મા દીકરા વચ્ચે અત્યંત પ્રેમ હતો.

ખીજા પુત્ર જયંતીલાલની સગાઇ દુધઈના રહીશ મહેતા કાળા-
હરિની પુત્રી રેવાકુંવર સાથે કરી. રેવાકુંવરની માતૃશ્રીનું નામ પા-
વંતીઆઇ. જયંતીલાલનાં લગ્ન સૌ. રેવાકુંવરસાથે વિધિવત્ પૂર્ણ ઉલ્લાસ
સહિત સંવત ૧૯૫૯ના વૈશાક વદિ ૧૦ શુક્રવાર તા. ૨૨મી મે સને
૧૯૦૩ના રોજ થયાં. સૌ. રેવાકુંવરનું સીમંત આબ્યું. તેણીએ
સંવત ૧૯૬૪ના માઘ સુદિ ૨ સોમવારના રોજ પુત્રીનો જન્મ
આપ્યો, તે પુત્રીનું નામ ગવરી રાખ્યું હતું તે થોડા માસ જીવી ગુ-
જરી ગઇ. તે છોકરીનો જન્મ દુધઇમાં થયો ને ત્યાંજ ગુજરી ગઇ
તેથી મોંઘીઆઇ તેને જોઇ ન શક્યાં તેથી બહુ દીલગીર થયાં હતાં
સૌ. રેવાકુંવર પોરબંદર આગ્યાં. તેમને ધનકુંવર નામની છોકરી છે.
ધરના કામનો તમામ બોજો તેણીએ ઉપાડી લીધેલોજ હતો, તેથી તે-
ની સાસુને તેનો પૂરો સંતોષ હતો, ધરનું તમામ કામ સ્વર્ગસ્થ
મોટી વહુ નર્મદાની પેઠે ઉપાડી લઇ સાસુને કાંઈ પણ કામ કરવા
ન હતાં બધીરીતે નર્મદાના જેવાજ ગુણો ધારણ કરેલા, મરનારની
હયાતીમાં તો ઠીક પણ તેના મરણ પછી જો આવી કામઢી, નજર
પહોંચાડનારી ને કામ સાથેજ સંબંધ ધરાવનારી વહુ નહોત તો ધ-
રનો બોજો ઉપાડી શકત નહીં. તેની સાસુની કેલવણીથી તેણીના
પેઠે નવરૂં બેસવું કે કાંઈ પણ કામ કર્યા વગર રહેવું ગમતું જ
નહીં. તેમજ મરનારના મરણ પછી ધરનો બધો કારખાર ઉપાડી
લીધો છે. તેથી ધરનાં સૌ સંતોષ પામે છે. તેમની સારી આશા
જોઇ મોંઘીઆઇ સંતોષ લઇ ગયાં છે.

મોટી દીકરી માણેકનું લગ્ન હડાળા ગામના રહીશ રાવળ
અવટંકના બ્રાહ્મણ ગોવર્ધન પ્રેમજીના ન્યેઇ. પુત્ર વિઠ્ઠલજી વેરે
સંવત ૧૯૬૦ના વૈશાક વદિ ૧૧ શુક્રવારે થયો, તેને એક પુત્રી છે.

નાની દીકરી જ્યાકુંવરનું લગ્ન બાપરાના રહીશ કાઠીઆવાડ-
માં જોશી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા ભોળા, નિષ્કૃતી ને નિરાભિમાની
સુઘ જોશી બેચર જૂઠાના ભત્રિજ દયારામ ભવાનીશંકરના જ્યેષ્ઠ
પુત્ર કેરાવલાલ સાથે સંવત ૧૯૬૦ના વૈશાક વદિ ૧૧ બુધવારના
રોજ કર્યું.

સ્વર્ગસ્થ બાઈના પતિની જન્મભૂમિ બાપરા હોવાથી ને સર્ગા સં-
બંધી તથા જ્ઞાતિનો મોટો સમૂહ તે તરફ હોવાથી છોકરીઓનાં લગ્ન
કરવા બાપરે ગયાં. ત્યાં જન્મ આ છોકરીઓનાં લગ્ન પ્રસંગનો
લાલ લઈ, ભક્તિપરાપણુ ને ધર્મપર શ્રદ્ધા ધરાવનારીની હોંસથી
શ્રી મહારૂઢ ને લઘુગાયત્રી પુરશ્ચરણુ કર્યો. તે શુભકાર્યનો સમારંભ
ગામ બહાર કુંડ ને શ્રી નીલકંઠ મહાદેવની જગા છે ત્યાં વૈશાક
સુદિ ૧૫ શુકરવારથી કર્યો ને પૂર્ણાહુતી વૈશાક વદિ ૧૧ના રોજ
કરી, પૂર્ણાહુતી પછી તેજ રોજ ગોધુલિક લગ્ને બંને પુત્રીઓનું
કન્યાદાન આપ્યું.

બંને દીકરીઓને લગ્ન વખતે તથા પછીથી આણું પાળ્યાં
તે વખતે હોંસથી નાતરીવાજે તથા બીજી બધી રીતે સંતોષકારક
રીતે બંનેને બરાબર કરીઆવર કરી સંતોષી. પુત્રીઓપર પ્રેમ બહુ
તેથી તેમને કોઈરીતે અસંતોષ ન રહે તેવી રીતે રાજી કરી તેમના
મરણુ પછી પણ સુશીલ પુત્રોએ મરનારની પ્રજ્ઞાડે બંને
પુત્રીઓ તથા જેઠ જીવરામભાઈની પુત્રી મણિને યથાશક્તિ
આપી સંતોષીઓ.

ઢોર રાખવાની બહુ હોંસ તેથી દુઝાણું રાખ્યાં કરતાં. કુંતી-
આણામાં, કેસોદમાં ને છેલ્લે પોરબંદરમાં પણ ગાયો ભેંસો રાખી. ભેંસ

રાખવાની બહુ ઇચ્છા અને ભેંસને દોવા વગેરેનું તમામ કામ કરવા નાની વહુએ માથે લેવાથી ને તે સાસું વહુની ઇચ્છાથી લેસો રાખી. પછી કહે કે ભેંસ તો ઠીક પણ ગાય વગર ભેંસ એકલી ઠીક નહીં. સવારમાં ઉઠી દર્શન કરાય ને પૂજા થાય માટે સારી ગાય લેવાની રાખી. નવી ગાય આવી તેવે વખતે પ્રકૃતિ નરમ, તો પણ બહુ પ્રસન્ન થઈ, ત્યારપછી મંડવાડ વધવા લાગ્યો તેવે વખતે તેમને પૂછ્યું કે “ આ ગાય મંગાવી તે કોને આપવી છે, ” કહે કે “ જવાફ-વરને, ” ત્યારપછી બીજું દેવા લેવાનું પૂછતાં તેના પતિને કહે કે “ તમે મને પૂછોછો તો શું હું હમણાં મરી જવાની છું ? પછી-થી બધું તમને કહીશ. ” એમ કહી હાસ્ય કર્યું.

તેમના સસરા સાત્ત્વિક વૃત્તિના પ્રમાણિક અને બહુ દયાળુ હતા તેમની આ નાની વહુ ઉપર બહુ પ્રીતિ હતી. કેટલીક મુદ્દતસુધી શ્રીમંત ન આવ્યું તેથી કાચવાતા, કુંતીઆણે આવે ત્યારે પાડોશી બાઇઓને ખાનગીમાં પૂછે કે “ વહુને કાંઈ આશા જેવું છે ? તે ના કહે ત્યારે આંસુ પાડે. આ મોઢીબાઇ સસરાથી બંધી રીતે સંતોષ પામેલ અને પ્રેમથી અને તેટલી સેવા કરતી. ઇશ્વરે તેમના સસરાની ઇચ્છા પૂરી કરી. તેમને પુત્રરત્નનો પ્રસન્ન થયો, તેથી તે પ્રસન્ન થયા. ને છોકરાને રમાડી જોઈ સંતોષ પામ્યા. સંવત ૧૯૩૯ માં તે બાબરામાં માંદા પડ્યાં પહેલાં તે કહેતા કે હવે “ કેરી ગાળો છે નાની વહુ કુંતીઆણે છે તો તેના હાથની રસોઈ જમવા ને કેરીખાવા કુંતીઆણે જઈશ. ” તેવામાં તે પરમ શિવભક્ત ને પવિત્ર પ્રજ્ઞા જેવા વહાલજીભાઈનો મંદવાડ વધ્યો ને સંવત ૧૯૩૯માં જોઈ વદ ૧ ગુરુવારના રોજ બાબરામાંજ કૈલાશવાસ કર્યો. સૌ. મોંઢી-

બાઈએ બહુ કદમાં કયો. મરનારની સાસુ અમરબાઈ ભોળાં જૂના જમાનાનાં ને કામળ મનનાં હતાં. તે સાસુની પણ તેમનાપર પ્રીતિ બહુ હતી કેમકે મરનાર પણ તેની આજ્ઞાનુસાર વર્તી તે જેમ રાજી રહે તેમજ કરતાં, ખાવા પીવામાં સંજાળ રાખતાં. સંવત ૧૯૩૯માં તે બાબરામાં મદદ પડ્યાં મદદવાડ બહુ નહતો, આ વખતે સૌ. મો. ઘીબાઈ અને તેના પતિ કેસોદમાં નિજાળ બણાવતાં, ને તેમના જેઠ જીવરામભાઈ કુટુંબ સહિત માંગરોળ નોકર હતા. તેથી અમર. બાઈને કેસોદ તેડવી લીધાં. ત્યાં રહ્યાં. પણ શરીર ઠીક નહીં તેથી તેમને રૂએ તેવું ખાવાતું કરી આપે ને ખુશી રાખે. પછીથી માંગરોળથી જીવરામભાઈનો આગ્રહ આવતાં માંગરોળ મોકલ્યાં. ત્યાં થોડા દિવસ ઠીક રહ્યાં. પછીથી મદદવાડ વધતાં. આ મરનારના પતિ આનંદજીને માંગરોળ તેડાવતાં તે ત્યાં ગયા. મદદવાડ વધ્યો ને આ મો. ઘીબાઈની સાસુ અમરબાઈ “નાની વહુને તેડાવો, નાની વહુને તેડાવો” કહેતાં. સંવત ૧૯૩૯ના ફાગણ સુદ ૪ શનીવાર તા. ૨૬-૨-૮૭ના રોજ માંગરોળમાં માજી અમરબાઈ શાંતિ પામ્યાં. જેઠ જીવરામભાઈ જે શિવભક્ત હતા તે સંવત ૧૯૫૭ મહા વદ ૧૪ તા. ૧૮-૨-૧૯૦૧ ના રોજ બાબરામાં કૈલાશવાસી થયા. તેમની પાછળ તેમની વિધવા કંકુબાઈ તથા પુત્રી મણિ છે.

ધણીથી જુદાં પડી વખતે બાબરે કે લતીપુર જવું પડતું. તેના સમયમાં કાગળપત્ર અરસપરસ લખતા. એકાદ વખત તેણીના પતિનો કામળ દયાલદાસ આવતાં કાઈએ વાંચેલો, તે જણાતાં તે પોતાને ઠીક ન લાગ્યું. તેથી તે વાત પોતાના ધણીને કહી તે ઉપરથી નવા અક્ષર ઉત્પન્ન કરી નવીજ લીપીથી પત્રો લખવા રીવાજ રાખ્યો હતો જે અક્ષરો અઘાપિ છે.

પૂજ્યપાદ મહારાજ શ્રી નથુરામશર્માના સહવાસમાં ધણું વર-
સ થયાં આવેલાં અને તેઓનાં બોધવચનોને અનુસરીનેજ આખરસુધી
આત્મા હતાં. મહારાજશ્રી ઉપર અને શ્રીસદાશિવ ઉપર તેમની પૂર્ણ
શ્રદ્ધા હતી. છોકરા છોકરીનાં લગ્ન પ્રસંગપર જતાં અગર ઘર બદલતાં
કે તેવા શુભ પ્રસંગપર જવું થાય ત્યારે પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રી ન
થુરામશર્માની ને શ્રીશંકરની છળી પ્રથમ પધરાવે તે એવા હેતુથી
તે કાંઈ વિધન ન આવે અને તેમની તેવી પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કાંઈવાર વિ-
ધન આવ્યું જ નહીં. ઉનાળાના દિવસમાં કે બીજા પ્રસંગે ઘરનાં
બાર ઉઘાડાં રાખે કે રહે ત્યારે કહેવામાં આવે કે ઉઘાડાં ન રાખવાં
વખતે કાંઈ લાભ જાય. તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહે કે મારા બાપ મહારાજશ્રી
ને શંકરદાદા ચોટી કરે છે ત્યાં કાણુ આવી શકે તેમ છે? તેવા ઘણા
પ્રસંગમાં બનેલું. નાના પુત્ર જ્યંતીલાલની જન રાજકોટથી દુધમ જતી
હતી. રાજકોટથી ત્રણ ચાર ગાઉ ગયા તેવામાં કાંઈએ ખબર દીધા
કે આ પાસેની ધારમાં લોકોનો જથો બેઠો છે, તેમણે ગમકાલે એક
જાનને હરકત કરી હતી. આપણી જાતને હરકત કરશે ને લુંટી લેશે
માટે દરદાગીના સંઘરો, બીજા બાપએ તથા છોકરાંઓના દરદાગીના
ઉતરાવી લીધા, આ મરનારને જમ તેના બાપ કાલીદાસ તથા બી-
જાએ કહ્યું કે દાગીના ઉતારી દે, આમ પૂરી બીક છે, તેણી કહે
કે જેને બીક હોય તેને લાગે હોય, મારા બાપ સાથે છે તો મને
લેશ માત્ર બીક નથી. મારા દાગીના નથી. જેના છે તે રક્ષણ કર-
શે. તે જ રાજ તે જાનને લુંટતો લય બે વાર લાગ્યો. ધધરે બચા-
વ કર્યો પણ તે શ્રદ્ધાળુ બાપએ જરાપણ બીક ન ધરી કે દાગી-
ના ઉતાર્યા નહીં. એમ ખરી શ્રદ્ધાવાળી હતી. ઘરમાં કાંઈ માદું
સાળું થાય તો પણ દવા કરતાં તેમનો વિશ્વાસ પૂરો. પોતે તો તેજ

વિશ્વાસે રહી દવા નજ કરે. બહુ કહેવામાં આવે ત્યારે કાચવાતે મને હા કહે તેવી તેની શ્રદ્ધાથી ધન્યર તેનું પણ પણ રાખતા.

(દુહા) રામનામકી ઔષધી ખરી નીતસું ખાય;

અંગપીડા આવે નહીં મહા રોગ મિટ જાય ૧

પૂ. પા. મહારાજશ્રી નથુરામશર્માપર ઘણી આસ્થા તેણી એમજ માનતી કે તેઓશ્રી અમારા તરણ તારણ અને બહું કરનાર છે. મરણ સુધી તેજ ભાવે વર્ત્યા. છેવટના વખતમાં પૂ. પા. મહારાજશ્રીની પધરામણી અત્રે સંવત ૧૯૬૫ના પોશ માસમાં થઇ હતી. તે વખતે મરનારની પ્રકૃતિ ઠીક ઠીક હતી પણ મોટા પુત્ર મણિશંકરના દીકરા ભદ્રશંકરને બહુ મંદવાડ હતો તો પણ ખેંચાઇને પગે ચાલી દર્શને-શ્રવણ કરવા જતી. છેલ્લે ઘર પાવન કરવા પધરામણી કરાવી સંતોષ પામ્યાં.

શ્રીશંકર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા તેથી શ્રી કેદારેશ્વરને હમેશાં દીવેલ પૂરાવવું, દર સોમવારે અને દર શિવરાત્રીએ તેમની રૂદ્રી પ્રેમથી કરાવતાં. આવણ માસમાં એક વખત જમવું, શ્રી કેદારેશ્વરનાં નિત્ય દર્શન કરવાં. દર સોમવારે શ્રીઝુંડેશ્વર દર્શને જવું. બાપરે જવું થાય ત્યારે કુંડુબ તથા છોકરા-વહુઓ ને છોકરીઓ સહિત જસદણ તાબામાં શ્રીધેલાસોમનાથ મહાદેવની એકાંતમાં રમણિય જગો છે જે બાપરેથી આઠેક ગાઉ દૂર છે ત્યાં જવું ને દર્શન કરવાં. એમ શ્રીશંકર ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ હતો અને મંદવાડમાં પણ શ્રી લગવાનનું સ્મરણ કરતાં હતાં. સર્ગા સંબંધી તથા કુંડુબીઓ ઉપર તથા તેમની સંતતી ઉપર બહુ ભાવ રાખે, લૂગડાં લતાં આપે, તેમને દુઃખે દુઃખી થાય અને તેમની સારી સ્થિતિ જોઇ રાજી થાય.

કોઈ નોકરી કરવા લાયક હોય તો પોતાના પતિને બલામણુ કરી નોકરીએ વળગાવી દે ને પોતાથી રખાય તેટલી સંભાળ રાખે. એવો તેમનો સ્વભાવ પરગણુ તથા ઉદાર હતો.

ગરીબ ગરબાં કે લીખારી ઘરે આવ્યાં કરે તે કોઈને નિરાશ પાછાં ન કાઢતાં. દિવસનો ઘણો ભાગ તેમાં કાઢતો.

આડોશીપાડોશી કે બીજાં જે કોઈ ઘરે આવે તેને પ્રેમથી બોલાવે, નિખાલશપણે વાત કરે. પુરૂષ વર્ગ પછી ગમે તે જાતનો હોય તો પણ ફલાણા ભાઈ એમ કહી બોલાવે. હલમઈ થી કોઈની સાથે વાત કરવાની પ્રકૃતિજ નહોતી. બાઈ માણસ સાથે પણ તેમજ વર્તન રાખતાં. આવા સ્વભાવથી સૌકોઈ તેણીના પર પ્રેમ ધરાવતાં. કોઈને ખોટી સલાહ ન આપતાં સ્પષ્ટવક્તા હોવાથી જેવું હોય તેવું પેટમાં પાપ ન રાખતાં મોઢે જ કહીદેતાં, જે હાલના જમાનાનાં માણસ પસંદ ન કરે પણ પરિણામે તે વચન શ્રેષ્ઠ થઈ પડે ત્યારે તે વચનની પરીક્ષા થતી.

સંવત ૧૯૫૯માં એટલે સને ૧૯૬૩ની સાલમાં જે વખતે લોર્ડ કર્ઝને દીક્ષીમાં દરબાર ભર્યો, તે વખતે અમલદારવર્ગ, વકીલ-વર્ગ વગેરે તે પ્રસંગનો લાભલઘ દીક્ષી તરફ જવા તૈયારી કરવા લાગ્યા. મરનારને કાને તે વાત આવી. તેથી તેણે પોતાના પતિ જમવા બેઠા ત્યારે સહજ વાત કરી કે સૌ દીક્ષી તરફ જાય છે તો આપણે પણ માત્રા કરી આવીએ તો કેમ? તેના પતિને તે વાત પસંદ આવી તેથી તેજ રોજ પ્રયાણ કરવાની તૈયારી કરી, સંગાથે શ્રીયુત પીતાંજરદાસ કુબેરજીને રજા લેવડાવી લીધા. જત્રાઓ કરી આવેલ ને અનુભવી તથા ત્રણણુ લુલાણા ઠક્કર સૌં કુરજી

દેવજી જેઓ મુંબઈમાં ધણી વરસથી કાપડની મોટી દુકાન ચલાવે છે તે શેઠ પોરબંદરમાં હતા, તેમની સાથે જાત્રાની વાત કરી તેને કહ્યું કે ચાલો યાત્રાએ જવું છે. તે કહે કે હીક છે. મેં કહ્યું આવ-તી કાલેજ ચાલવું છે તેમણે તે વાત કમુલ રાખી અને પોતાની સ્ત્રી-પુત્ર સહિત આવવા તૈયાર થયા પોરબંદરથી સંવત ૧૯૫૯ ના માગશર વદિ ૭ રવિવાર તા. ૨૧-૧૨-૦૨ ના રોજ યાત્રાએ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં અમદાવાદ, સિદ્ધપુર, અજમેર-પુષ્કરજી, મથુરા, વંદ્રાવન, ગોકુલ, દાઉજ શ્રીકાશી, ને વળતાં ઉત્તરાયનના રોજ પ્રયાગ રાજમાં ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરી પોશ વદિ ૬ સોમવારના રોજ પોરબંદર આવ્યાં.

તેમને કોઈ જાતનું વ્યસન હતુંજ નહિ. સોપારી વટીક ખાવાનો અભ્યાસ નહીં. ખાવા પીવામાં ઘણીજ સાદાઈ, પોતાને મિષ્ટાન્ન કે તેવા પદાર્થ ઉપર ભાવ નહિ મિષ્ટાન્ન કર્યું હોય તો પણ પોતાને માટે ખાજરાનો રોટલો કરાવે.

આડોશી પાડોશી કે અન્ય સાથે કોઈ દિવસ તાણીને બોલવું નહી. કજીઆ કંકાસથી વેગળાં ભાગે, છોકરાં છિયાંના કજીઆમાં પણ કોઈને કાંઈ ન કહે, કોઈ તાણીને બોલી જાય તો સામો તેને જવાબ ન આપે. અને ગભરાટ થાયતો શાંતપણે એકલાં બેસી રહે.

સફાઈ ને ચોખ્ખાઈ રાખવામાં તો ઘડો લેવા જેવી હતી. ગંદાઈ ખીલકુલ પસંદ નહીં. ઘર, આંગણું સરસામાન લૂગડાં લત્તાં સાફ રાખે. પોતાનું અને પોતાના પતિનું પાણી સ્વચ્છતાથી ભરાવી જુડુંજ રાખે. તેને કોઈ અડી ન શકે, ખીખાં માટે ખીજું પાણી. કોઈના આસનપર બેસવું નહીં, કોઈનું પહેરવાનું લૂગડું પહેરવું

નહીં, તેમ પેતાનું કપડું કાઢને આપવું નહીં, તેને આપે તો તે પોતે વાપરે નહીં. પથારીનું પણ તેમજ. નાહ્યા ધોયા વગર કાઢ છોકરાં કાઢપણુ પાણીઆરે ન અડીસકે એવી સખત મનાઈ, મેમાન સેમાનને પાણી માગે એટલે આપે. કાઢ પાણીઆરે અડે નહીં એવો કાયદો. તેણીના પતિ વખતો વખત ટોકે કે કહે છતાં કાઢ દિવસ તેની સેવા પ્રત્યે લેશમાત્ર ન્યૂનભાવ રાખેલ નહીં પતિસેવા તેનાં પૂજનનાં સાધન અને કપડાં લગાંની સંભાળમાંજ અહોનિશ રટણુ એવી ઘણી રીતભાત વખાણુવા જોગ હતી. પોતાના સ્વમીનાં ધોતીઆં પોતીઆં. ઓઝાડ, બદન વગેરે સ્વહસ્તેજ ધોવાનો નિયમ. જીજ્ઞ કાઢને ધોવા ન આપતાં પોતેજ ધુએ.

કેટલીક મુદતસુધી સુગંધી ચંદન-કેસરથી શ્રી રામનામ આખા દિવસમાં બની શકે તેટલાં લખ્યા કરતાં ને તેવી ઘણી ચોપડીઓ લખી રાખી હતી.

આવણુ મહિનામાં શ્રી પંચાક્ષર મંત્રનાં બને તેટલાં લઘુ પુર-શ્વરણુ થાય તેટલી રોજ માળા કરતાં.

દરેક સોમવાર, અગ્યારસ ને શિવરાત્રીનું વૃત્ત કરી એક વખત ભોજન લેતાં.

ઘરમાં જેમ માણુએ જાજાં તેમ તે પ્રસન્ન રહેતાં. છોકરાં એને નજરથી દૂર રાખવામાં બહુજ કાચવણુ. છોકરા મારી નજર આગળ હોય તો ઠીક. આફ્રિકા કે તેવે દૂર દેશ જવાનું છોકરા કહે તો મારે પરદેશની કમાણી નથી જોઈતી એમ કહે. નાનો છોકરો જયંતીલાલ કરાંચી ગયો હતો ત્યાં થોડું રહ્યો, રોજ કાચવાયા કરે છેત્તે તારકરી બોલાવી લીધો, તે પોરબંદર આવ્યો. એમના

મરણ પહેલાં છ સાત માસને સુમારે જયંતીલાલ આફ્રિકા જવા ખાછો તૈયાર થયો. અને એક મેમણસાથે ત્રણ વરસના બંધનથી જવા ઠરાવ કર્યો તે ખખર પડતાં ઘણો કલ્પાંત કર્યો કે હું નહીં જવા દઉં, હું મરી જાઉં તે પછી જાણે. છોકરો કાચવાયો પણ પરદેશ જવા ન દીધો. મોટો છોકરો મુંઝા નોકર છતાં તે ઘર આગળ હોય તો સારું એવી છોકરાઓ ઉપર મમતા. મોટા છોકરા મણિ-શંકરના છોકરા નર્મદાશંકર અને ભદ્રશંકર બેઉને પોતે પોતાની પાસે રાખી ઉછેર્યા તેની જનેતાની લેશમાત્ર તે છોકરાઓએ પરવા રાખી નહોતી.

પોતાનો સૌભાગ્યનો શણગાર પોતે કદી દૂર કર્યો નહોતો, ગમે તેવો શોગ આવ્યો હશે તો પણ પોતે તે શણગાર ન્યૂન કરેલ નહીં, તે આખર વખત સુધી રહ્યો અંતકાળે પણ તે બીજાએ ઉતાર્યો.

પરણી આવ્યાં ત્યારથી સદા આનંદમાંજ રહેલ, ને સદા સારુંજ જોતાં, પોતાની હયાતીમાં પોતે કદી દુઃખ જોએલ નહીં. સગા સંબંધી બીજાનો શોગ આવે તો દીલગીર થાય, પણ શોગીઆં કાળાં કપડાં પર તો તેનો અતિશય તીરસ્કાર. શોગ વધારે રાખે નહીં તેમ બીજાને રાખવા પણ આપે નહીં.

બહારગામ જવું હોય કે ગામમાં દર્શને જવું હોય તો પણ એકલાં જવા ખુશી નહિ. બીડાબીડની જગોએ દર્શને કદી જતાંજ નહીં. માત્ર શંકરને દર્શનેજ જવાની ટેવ હતી. બીજા કોઇ જગોએ દર્શન કરવા કે કથામાં આવવા કોઇ કહે તો કહે કે મારે ઘરમાં દર્શન છે ને કથા પણ છે. ઘરની બહાર ન નીકળતાં અહોનિશ ધરમાં જ રહે. સેવા પુજા કરે છોકરાં છૈયાં વહુઓની દેખરેખ રાખે ને બીખારીઓને સમજાવે ને સદા રાંક સ્વભાવથી વર્તે.

તે ધર્મપતિનું અહોનિશ વર્તન નીચે પ્રમાણે હતું:—

૧ પતિની પહેલાં ઉઠી મહારાજશ્રીની જખી, શ્રી સદાશિવની જખી ને પોતાના પતિનું મુખ જોઈ દર્શન કરવું. તે પછી પોતાના સ્વામીમાટે દાતણ પાણી વગેરે તૈયાર કરે. શૌચ કરવા જવામાટે પાણી ભરી જાય ને માટી લઈ મૂકે.

૨. સારપછી પોતે શૌચ કરી સ્નાન કરી અખોટીયું પહેરે તેટલામાં તેના સ્વામી દાતણ કરી લે.

૩. પોતાના સ્વામીમાટે ખડાં-ચાંખડીઓ મૂકે, ઉનાપાણીમાં સમાણ કરી પોતાના ઘણીનાં અખોટીયાં ને ટુવાલ લઈ હાજર કરે.

૪. પોતાના સ્વામીને સ્નાન કરાવી તે પૂજા કરવા આસનપર બેસે એટલામાં ધીનો દીવો, અગરજત્તી, ચોખ્ખા, પુષ્પ તૈયાર કરી પોતાના સ્વામીની પૂજા કરે પછી જમણા પગનો અંગુઠો ઘોઈ પીએ.

૫. તે પછી સૂર્યોપાસન કરે.

૬. તે થઈ રહ્યા પછી પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રી નથુરામશર્માની પ્રસાદીની રૂપે મઢાવેલ પાદુકાની પૂજા કરે.

૭. ને પછી શ્રીગણપતિજી શ્રી શંકરની જખી વગેરેની પૂજા કરે.

૮. પછી બેઠાં બેઠાં યથાશક્તિ પંચાક્ષર મંત્રનો જપ કરે. (શરીરસાફ હતું ને વધારેવાર બેસી શકે તેવી શક્તિ હતી ત્યાં સુધી દરરોજ તે મહામંત્રની સો સો માળા કરતાં.)

૯. શ્રીદક્ષિણામૂર્તિનો મૂખપાઠ.

૧૦. શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતાજીના પંદરમા અધ્યાયનો નિત્ય મુખપાઠ.

૧૧. સાધુ શ્રી પ્રીતમદાસજીના કથાનો મુખપાઠ.

ઉપર પ્રમાણે નિત્યકર્મથી પરવારી પોતાના ધણીનાં ધોતીઆં પોતીઆં ધુએ તેટલામાં ભોજન સમય થાય એટલે કામપરથી તે-
ણીના પતિ આવે એટલે તેને મધ્યાન સ્નાન કરાવે ને પૂજા વૈશ્વદે-
વની સામગ્રી તૈયાર કરી રાખે. પછી ભોજન પવિત્રતાથી રંધાયલું,
ઉનું ઉનું પ્રેમથી પીરસે. ધી દૂધ વગેરે ચીજો હમેશાં સારીરીતે મૂકે.
ભોજન કરી રહે ત્યારપછી તેમણે પાન સોપારી પાણી મૂકી પછી
રજા લાઇ જમવા જાય પોતાનો સ્વામી ભોજન ન કરે તો પોતે પ-
ણી ન ખાય, રાત્રીએ જમે તો પોતે રાત્રીએ જમે. કોઇ પણ
સારી ચીજ ધરમાં આવે કે કરે તો પોતાના ધણીપાસે ધરી તે આખે
ત્યાર પછીજ પોતે ખાય. આ નિયમ ઠેઠ છેલ્લી ધડી સુધી સાચવ્યો.

પોતાના પતિને ભોજન કરાવ્યા પછી પોતે, વહુઓ, છોકરીઓ જમે.

પોતાના પતિની થાળી હોય તેમાંજ જમવાનો નિયમ. જમી
રજા પછી જેમ અને તેમ રસોડાને તુરત ગાયના જાણુથી
સાફ કરાવે, વાસણો બહાર કઢાવે, ને કામકરનારી વેળાસર માંઝી
નાંખે તેવી ટેવ પાડી હતી.

તે પછી બપોરનાં ધોતીઆં પોતીઆં ધુએ, કાંઈ લૂગડું શાટયું
તૂટયું હોય તો સાંધે.

બપોરપછી હમેશાં શ્રીરામાયણ વાંચે તે પોતાના સ્વામી કે-
ટમાંથી આવે ત્યાંસુધી, છેલ્લા ભાગમાં આખ નખળી હોવાથી વાંચી ન
શકતાં તો છોકરીઓ સતીમંડળ, સાવિત્રી ચરિત્ર, ગીતાજી વગેરે
વાંચે તે સાંભળે, નાના પૌત્રને રાખે. તેણીના પતિ આવ્યા પછી તે-
ને પાણી, પાન સોપારી આપી પાસે બેસે ને વ્યવહારની કાંઈ ચીજો
જોઈએ તો તે બાબત કહે.

સાચકાળે સ્નાન કરી સૂર્યોપાસન કરે, ને બેઠાં બેઠાં શ્રીપંચા-
ક્ષર મંત્રનો જપ કર્યા કરે.

પોતાના પતિને સાચું સ્નાન કરાવે. બળોટીઆં આપે સંધ્યા-
નો પૂજપો લેવાર કરે, સાચંહોમ માટે દર્બ, સમીધ, ચોખ્ખા, ઘીની
ને ધૂપ દીવાની તૈયારી કરી આપે ને રાત્રી બોજનના મસમસુધી
જપ કર્યા કરે.

પતિને રાત્રી બોજન કરાવી, પોતે અને ધરનાં સ્ત્રીવર્જનાં સૌ
બોજન કરે. સવારની પેઠે રસોડું વગેરે તુરત સાફ કરાવી બસણે
બહાર કઢાવે.

પછીથી પથારી કરાવે.

પોતાના પતિ સુએ ત્યારે તેના પગ દાબી પછીથી પોતાની
પથારીમાં સુએ, સૂતી વખતે ઇશ્વર સ્મરણ કરે.

ધણી બહારગામ જાય તો તેની છળીની પૂજા કરે ને ધણીના
રોજ જમવાના નિયમનો વખત થાય ત્યાર પછી જમે.

ધણીની સેવા, ધણીને સાફ બોજન કરી જમાડવું, તેનાં કપ-
ડાં પથારીનાં શાહિલ સાફ રાખવાં ને તે કોઈ પ્રકારે ન કાચવાય
તેવી સદા ચિંતા રાખી વર્તન કરે. બહારગામ તેણી સાથે હોય તો
પોતાના નિયમ પ્રમાણેજ પુજા સેવા વગેરે કરે, ને ફિકર રાખે.

પોતાના પતિ સાથે પ્રસંગોપાત વાત નીકળે ત્યારે તેની એજ
માગણી કે પ્રભુ મને તમારા હાથમાં મોત આપે ને ચુંદડી ઓઢીને
જાઉં, મારી લગવાન પાસે એજ આરદા છે. મેં કોઈનો ટુંખો ખા-
ધો નથી ને ખાઈ નહિ શકું. છોકરા વહુઓ સારાં છે, પણ તમારા
હાથમાં સંધરાઉં તો ઠીક.

પોતે માંદાં પડ્યાં તે વખતે તેણીના ધણીની પ્રકૃતિ પણ સારી નહોતી તેથી પોતે કાચવાવા લાગ્યાં કે હું માંદી પડી તો તેની ચાકરી કાણુ કરશે એવી લલુતા, હું પગ દાખી શકતી નથી, નાહી શક્તિ નથી, કાંઈક ઠીક થાય તો નાહી પવિત્ર થઈ પમ દાખવા જમશ.

નાટક, ખેલ કે મેળા જેવાની ઇચ્છાજ નહીં ને કદી જામ પણુ નહીં.

નિર્લજ્જ ગીતો ગાવાં કે સાંભળવાં, અગર હોળી જેવાં તેહેવા-રોમાં કે નીચ કુળની કે હલકી સ્ત્રીઓ સાથે વાત કરવાં પણ ખુશી નહીં.

પોશ સુદિમાં તાવનો ઉપદ્રવ થયો, છ સાત દિવસ તેમાં ખાંધ શકાયું નહીં ને અશક્તિ વધવા લાગી. ખાવાનું કાંઈ કહે તો કાચવાય. એકવાર કાંજ કરીને આપી તો પચી નહીં. પછીથી કાંઈક ત્રિદોષનો ઉપદ્રવ જણાયો, દેશી વૈદની દવા ચાલતી હતી, તે દવાથી અસર ન થઈ, મુંઝવણી મણીશંકર આવી પહોંચ્યો, ત્યારે શુદ્ધિમાં બોલ્યાં ચાલ્યાં. દાકતરની દવાનો તિરસ્કાર હતો, ને કાંઈ દિવસ દવાખાનાની દવા ખાતાં નહીં, પોશ વદ ૧૦થી રોગ વધવા લાગ્યો, અહીંના દાકતર હુશીઆર ને સારી ડીગ્રી મેળવેલા છો તેમને બોલાવ્યા, તેમણે લક્ષ દષ્ટ તપાસ કર્યો ને હિમ્મત દીધી કે કાંઈ બંધ જેવું મને લાગતું નથી, ઇશ્વર કરશે તો બે ત્રણ દિવસમાં મટી જશે, તેથી તેની દવા ચર્ કરી તે દવા પીવા ધણી આનાકાની કરી પણ તેના પતિએ ને મિલુશંકરે કહ્યું કે દવા પી જાઓ આરામ થઈ જશે, તેથી નાખુશી છતાં તેમના કહેવાથી દવા કસાણે મોઢે પીએ. અનાજ ખાંધ ન શકાય તેથી દૂધ ઉપર નીભાવ રહેતો, દાકતર બંધે વખત આવતા દેશી વૈદ પણ વખતો વખત તબીયત જેવા આવતાં છતાં કાંઈ દવાએ અસર ન કરી તેથી દવા બંધ કરી,

પછીથી પંચામૃત ને ગંગાજળ તથા દૂધ પાયા કરતા મહા સુદિ ૩ રવિવારે રાતના ત્રણ વાગ્યે પ્રકૃતિ બહુ બગડી તેથી નીચે લખ પથારીએ રાખ્યાં, પાણી ને પંચામૃત દેતાં આંખો ઉઘાડી અને ઠીક દેખાવ દેખાયો. રાતના પાંચેક વાગ્યે ચા કરી પાયો તે પીધો. સોમવારે પ્રાતઃકાળથી શુદ્ધિ જણાણી, આંખો ઉઘાડે ને કહીએ તે સમજે તેવી સ્થિતિ જોઈ. છોકરાં હૈયાં સૌ રાજ થયાં ને હવે બચ જોવું નથી એમ જણાયું. વૈદને આશા બંધાણી, પરંતુ બપોર પછી પાછી પ્રકૃતિ બગડી, દૂધ પીએ એમ કહે ત્યારે મોં ફાટે ને દૂધ પીએ, શ્વાસનું જોર વધવા લાગ્યું, વૈદરાજ જેશંકરભાઈ હાજર જ રહ્યા, બીજા અમલદાર વર્ગના તથા બીજાં માણસો ને છોકરા તો પાસેથી ખસતાજ નહીં. રાતના ભાગમાં વધારો થયો, શ્રીમદ્ બગવદ્ગીતાનો પાઠ, રૂદ્રીનો મુખપાઠ ચાલ્યા કરતા હતા, જે ઘીની દીવીના દીવા, ધૂપ, અગરબત્તી ત્રણ દિવસથી ચાલુજ હતાં. શ્રીશંકર ને શ્રીરામની ધૂન ચાલુ હતી. ગંગાજળ, પંચામૃત, પંચરત્ન, તુલસી, વગેરે હાજરજ હતાં. મહા સુદિ ૪ સોમવારના રોજ રાતના ૨૮-૨૯ ટાઇમના દોઢ વાગ્યે દેહ છોડ્યો. દેહ છોડ્યો ત્યાંસુધી કાંઈ રડ્યા નહોતા. મરનારનો ભાઈ કાલીદાસ ધણા કાચવાતા હતા, છોકરા પણ ગભરાતા હતા દેહ છોડ્યા પછી તેમની જાતી હાથ ન રહી.

પછીથી સારીપેટે સુખડ મંગાવી, તુલસીનું સફેલ ડાળખું વગેરે મંગાવી વસંતપંચમીના રોજ પ્રાતઃકાળમાં સમુદ્રકિનારે સ્નાને કરાવી અમિદાહ દીધી.

મરણ સમયે ચારે છોકરાં હાજર હતાં.

એમના પતિનું જન્મભૂમિનું ગામ બાબરા, સર્ગાવહાલાં ને ના.

તેનો સમૂહ તે તરફ તેથી તેણીની ઉત્તરક્રિયા કરવા સૌ બાબરે ગયાં. અમરેલીથી શુક્લને બોલાવી યથાવિધિ તેની ઉત્તરક્રિયા કરી,

મરનારના ધણીના વડીલોની અવટંક રાજગરની છે. તેમને ખારોટ છે ખારોટના ચોપડા ઉપરથી જણાય છે કે, અસલ અંતરૂવેદ-કનોજ પાસે હતું ત્યાં રહેતા ત્યાંથી જૂનાગઢના રાજા રા ગેરીઓ લાવેલ. ત્યાં અંતરૂવેદીયા વ્યાસ કહેવાતા. જૂનાગઢના રાજા ચુડાસમાની વૃત્તિ આવી, તેમણે ગોર સ્થાપ્યા ત્યારથી રાજગર કહેવાણા. તેમનું ગૌત્ર કૌશીક, ક્ષાત્રા માધ્યંદની, વેદ યજુર, પ્રવર ત્રણ (ઔરવ, આપલવાન, ને અંગિરા.) દેવી ચંદ્રભાગા, તે જમનાવડા રાજગર કહેવાય છે. જમનાવડા ધોરાજી પાસે ગામ છે ત્યાં તેમના કુલદેયા જમનાવડા નાગનું ધાનક છે, તે જમનાવડાનું ખીજું ધાનક જેતપુર પાસે આવેલ થાણાદેવળીમાં છે. ને આ બધા ત્યાં દર્શને જાય છે.

મહેતા નથુ તુલસી કરીને થઈ ગયા, તેમણે સારા નિયમો બાંધી દર ધરનું તડ બાંધ્યું. તે વધીને હાલ બસો કરતાં વધારે ધર થયાં છે આ સધળાનો વ્યવહાર તે તડમાં ચાલે છે. મેતા ભવાનીશંકરના વખતસુધી બહુ સારી રીતે ચાલ્યું. મેતા ભવાનીશંકરના બે દીકરા માવજી ને દામજી. માવજી મેતા ગુજરી ગયા છે ને દામજી મેતા છે. માવજી મેતાના વખતમાં નાતમાં કજી. આ ટંકા થતા પણ પોતે જઈ તેમનું સમાધાન કરતા ને તેમના વખતમાં તેમના સલાહકાર પણ સારા હતા.

હવે નથુ મહેતાની નાતમાં કજીઆ ટંકા ને તડા પડવા માંડ્યાં છે, સારે ઠેકાણે તેમણે વાથી કે પોતાની મેળે વરો હોય ત્યારે

દામજી મહેતો જાય પણ પોતે હજી નહાની વયના ને સારા સલા-
હકારની ખામીને લીધે સાઈ થતું નથી પણ આલંચનું બગડે છે
ને સમાધાન ન થવાથી વિરાદ વધતો જાય છે પરિણામ આવે તે ખરું.

સ્વર્ગસ્થ મોઢીયાઈની ઉત્તરક્રિયાપર બાબરે આવવા સમસ્ત
નાતને નોતરાં પહોંચાડ્યાં હતાં ને નોતરાં મોકલનાર હિમ્મતમાં હ-
તા કે ચાડીઆવાળા, દામજી ને આખરાના જોશીઓ છે તો કશી
અડચણ આવશે નહીં. ચાડીઆવાળા એમના પતિના મોસાળના છે
તે લોકો તેના વડીલના વખતથી નાતમાં જોરદાર ને આ કારજ
કરનારને ત્યાં તો તે કરતા હરતા ને કદી ન બગડે તેમ કાળજી
રાખનારા, માવજી મહેતો પણ આવતા, ને જ્યાં જાય ત્યાં ગમેતે-
વી તકરાર હોય તોપણ તેના નીકાલ કરી જનારને ત્યાં વરો સુધારી
દેતા ને તેમાંજ તેમની જવાની શોભા ગણાતી.

આ કારજ કરનારે કોઇને ત્યાં જઈ બગાડ્યું નથી, નાતમાં
જવાનુંજ બાંધે બને તો ખીજી તકરારો તેના ઘર આગળ કોઈ લા-
વશે નહીં એમ પણ તે માને.

કારજ ન બગડે ને સૌ એક પંકતે બેસી જમે એમ વચન
લઈ ચાડીઆવાળા પ્રભુજી ને જોશી સામજી દામજી મહેતા પાસે
નવેગામ ગયા, તેમની તે કબુલાત લઈ તેમને સાથે લઈ વખતસર
બાબરે આવ્યા. અચ્ચારમાને દિવસે સૌ નાતના સાથે જમ્યા ને વ-
ચન પ્રમાણે વર્ત્યા. ને રાત્રીએ તેઓ તેમના વચન પ્રમાણે ન વર્ત્યા,
પંડ્યા પ્રભુજી કે જોશી સામજીનું વચન યથાવિધિ ન પાળ્યું, તે
દામજી મહેતાએ સાઈ કર્યું કહેવાય નહીં. પોતાની શોભા કોઇને ત્યાં
જઈ વચન આપ્યા પ્રમાણે તેનું સુધારી દેવું એમાં છે. એમાં કા-

રજવાળાને ઝાંખ નથી પણ સલાહકાર ને દામજી મેહેતાને છે. જેમ
ખને તેમ સમાધાની કરી પોતાના આપદાદાની કહેવાની નાત ન
તૂટે ને બરાબર ચાલે તેમ રાખવાની પૂરી જરૂર છે, પણ જણા-
ય છે એવું કે પોતાની નબળાઇને લીધે જુદાં તડ પડી જશે.

કારજ કરનારને ત્યાં તો નાતનાં તમામ માણસો જમ્યાં હતાં
પાંચ સાત હતા તે પાછળથી જમી ગયા. કોઇ નિરાશ થઇ ગયા નહોતા.

એક અનુભવી ને સૌ. મોંઘીબાઇની તમામ હકીકતથી વાકેફ-
ગાર ઘણા મુલકમાં પ્રવાસ કરેલ પુરુષ રા. અંબારામ સંગળજી ઠા-
કર મરનારના પતિપર ખરખરાનો પત્ર લખે છે તેમાં જણાવે છે
કે:—“ મારી સૌ. બેનશ્રીના પ્રથમ હિડતા કેલાસવાસના ખબર
સાંભળ્યા, બીજે દહાડે રા. પ્રાગજી પાસે જઇ પત્નું ગઇ કાલેરોજ
બારપર બે વાગતે વાંચી પારાવાર દીલગીર થયો છું જન્મ મરણ
નાનું મોટું એતો સંસાર અને શરીર પ્રારબ્ધ હોય ત્યાંસુધીજ રહે
છે, પણ પતિસેવા તનમનથી ઉઠાવનાર એ અમારી જાઇજી હતી,
હરકોઇ માણસના ગુણ ત્રિયોગમાંજ સાંભળે છે, આમ અનુભવ અને
અનુભવીઓ કહે છે તે સત્ય છે આપને આખી ઉમરસુધી અમારી
જાઇનો સેવાધર્મ ખટકશે. અને બીજાથી એ ખોટ પુરી નહીંજ
પડે આ સત્ય છે ધરનો કારબાર ચલાવવો મેં મેમાન વગેરે સર્વમાં
સવાયા થઇ રહેવું ને મહકાર્યમાં કુશળપણું, પવિત્રતાની અવધિ
એ તેનામાં ઇશ્વરી બક્ષીશ હતી, પતિની અગાઉ માધમાસના શુકલ-
પક્ષમાં સોમવારે સ્ત્રી એ સદાશિવ, સંત ને પતિભક્તિનો પ્રતાપ
પુલ્કો છે. હું આરાજ સ્વાયે દીલગીર છું એમ નહીં પણ ધરનો
સંભ અને નવિન વહુઓને હમેશાં હાંકણુ, પુત્રીઓને વિશ્રામસ્થાન

અને લાગતા વળગતા સર્વને તેમનાથી જે લાભ હતો તે સર્વ નાશ પામવાથી અમો ધરનાં સર્વ દીવગીર થયાં છીએ. પ્રભુકૃપાથી તેના આત્માને હમેશને માટે ઇશ્વર શાંતિ આપે.”

કરાંચીથી પંડિત “પ્રવાસી” રૈવાશંકર ગણપતરામ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“સંસારમાં મળતાં અશેષ સુખનું સાધન અસ્ત થયું. વાંચી હૃદયમાં આઘાત થયો, તેજ વખતે ઋણારબંધના નિયમને સ્મરી સાંત થયો. હવે સંસાર અસાર થયો, તે સંસાર તો હરિશરણના આશ્રયેજ થવાનો અન્ય સાધન નથી. એ આપને કહેવું પડે એમ છેજ નહિ.

સુખમાત્ર શાંતિમાં સમાય છે, તે શાંતિ ધારવા પ્રાર્થના છે અનુકુળ પ્રતિકુળ મનની માન્યતા છે, જે સંસ્કારવશાત્ સ્ફુરે છે છતાં તે દૈવાધિન હોવાથી શાંતિ વિના છુટકોજ નથી. એ સ્મરણમાં રહેવા સ્મરણ કરાવવા પૂરતુંજ કથન છે.

શું લખું? ને શું વહું? હૃદયસ્તબ્ધ છે ને મરનાર માટે નહિ પણ આપ માટે. મરનાર પૂર્ણ ભાગ્યશાળીજ ગણાય એ એક હર્ષ. કર પણ ખરું. નિષ્કપટ અંતરના પ્રતાપે કહો વા પતિસેવા પ્રભાવે કહો, કે શ્રેષ્ઠ જનની કૃપા વા સુકૃત કે પૂર્વસંસ્કાર જે કહો તે પણ આ સંસારમાં કૃતકૃત્યપણું મેળવી જનાર માટે હર્ષ થાય તે જોઈ નથી.

બાળકોને જે પક્ષનું સુખ આપવાની આપને માથે પડેલી ફરજ માટે દૃઢતા અને શાંતિ પ્રભુ આપે એજ એની પ્રત્યે પ્રાર્થના છે જે સર્વમ પૂર્ણ કરશેજ. ”

શ્રીયુત કહાનજી ધર્મસિંહ કવિ મુખ્યથી નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

અખંડ સૌ. મોંઘીઆઇ વિષે દીર્ઘકાળના—આશરે ૩૦ વર્ષના પરિચયથી જે કાંઈ મારા જાણુવા જોવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી તેઓ એક ખરેખરાં સદાયરણી, સાધ્વી અને સતી સ્ત્રી કહી શકાય. તેઓ અંગ્રેજી કિંવા ઉંચા પ્રકારની અન્યભાષા બણ્યાં નહોતાં તેમ કોઈ પણ પરીક્ષા આપી પાસ થયાં નહોતાં, પરંતુ સ્વભાષા (ગુજરાતી) નું સાચું જ્ઞાન ધરાવતાં હતાં અને પોતાના ગુણી પતિ જ્યારે કુંતીઆણા ગુજરાતી શાળાના મુખ્ય અધ્યાપક હતા, ત્યારે તેઓએ તેમના હાથ હેઠળ કેળવણી લઈ કન્યાશાળા સ્થાપી તેનાં શિક્ષક તરીકે સ્ત્રીજાતિની કિંમતી સેવા બજાવી હતી. હાલ સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં સ્ત્રી કેળવણીની જે જગતિ જોવામાં આવે છે તે પ્રતાપ આવાં ઉત્સાહી બહેને કરેલા આરંભનોજ છે, ધરકામમાં ડહાપણુદાર, મર્યાદાશીળ, વિવેકી, આતિથ્યમાં આગ્રહવાળાં અને નિરંતર શાંત પ્રકૃતિનાં હતાં. એમનામાં દોષ દુર્ગુણનો તો અંશ પણ નહોતો. આવી બહેનો આપણા સંસારને ઉદાહરણરૂપ થઈ પડે. એમણે આ ક્ષણભંગુર દેહ છોડ્યાથી નિકટનાં સંબંધીઓને તો શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ અમો દૂર બેઠેલાને પણ બહુ લાગે છે, કર્તવ્યમાં છેવટ એજ કે પરમાત્મા પ્રભુના ધામમાં તેમને નિરંતર સુખશાંતિ મળે એજ આપણે અંતઃકરણ પૂર્વક માગીએ તથાસ્તુ. ”

વિદુષી સૌભાગ્યવંતાં માણેકબાઈ કવિ કહ્લાનજી ધર્મસિંહનાં

પતિન પોતાનો અનુભવ નીચેનાં લખાણથી પ્રદર્શિત

કરે છે:-

“ અખંડ સૌભાગ્યવંતાં મોંઘીઆઇને માટે મારે તે શું લખવું ! એણે જીવી પણ જાણ્યું અને મરી પણ જાણ્યું, જગતના કોઈ

પણ જીવોની તૃષ્ણા શું કદી તૃપ્ત થાય છે ? નહિય. તથાપિ આ-
પણ એમના જીવન વર્તન તરફ જોઈશું તો જણાશે કે ધરની ધ-
ણીજ સારી વ્યવસ્થા, પૂર્ણ સંતોષ વૃત્તિ, જોઈને બહુ મ, એ-
મનામાં એ ગુણો તરત હતા.

બાલકો પ્રત્યે તો દરેક માતા પ્રેમભાવવાળી હોયજ, પણ આ
આ તો પોતાના પતિના જે સ્નેહી તથા તેનાં જે બાલકો હોય
તેના પ્રત્યે પણ પોતાનાજ પુત્ર પુત્રી જેવો ભાવ રાખતાં હતાં. આ
અતિ ઉંચા મનની નિશાની છે. આ ઉપરાંત વળી શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા,
ધર્મર ભક્તિની સાથે પતિસેવા અને નિરંતર પતિભક્તિ, નગરે જો-
નારને અજ્ઞ અનંદ ઉપજાવતી હતી. એમના જન્મ્યાનું સાર્થક
સારાં બાળ્યે અર્થાત્ ‘તમયેત્તનયોત્પત્તિઃસુરવરનગેરિકિમાધિક્યમ્’
દીકરાને ત્યાં દીકરા જેવા એ સુખ ઇંદ્રીથી પણ અધિક કહ્યું છે.
વળી આખર વખતે તેનાં ચારે બાળકો પાસેજ હતાં એટલે કે
કાઈનો વિયોગ રહ્યો નથી. તેમ અનંકાલનાં દષ્ટ ભોગવ્યા સિવાય
તેઓ સુખપૂર્વક સ્વસ્વરૂપમાં સમાયાં એ પ્રતાપ એ બાઈની પૂર્ણ
પતિભક્તિનોજ એમ હું માનું છું. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા એના
આત્માને સદા શાંતિ આપે હરિ ઓં શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

એ સદ્ગુણીની પતિભક્તિની પરિસીમા, ધર્મ પરતી શ્રદ્ધા,
પરગણુપણું, કેમજી ને નિર્ભંજ અંતઃકરણ, સમાન વૃત્તિ વગેરે ગુણોથી
અલંકૃત હોઈ આ જગતમાંથી જશ કમાવ્યો. ને જીવી પણ જાણ્યું
ને મરી પણ જાણ્યું મરણ પણ ઉંચા પ્રદારનું જોઈ તે તેમના
ઉંચા પ્રદારના નિયમોનું ને ઉંચી વૃત્તિનું બાન કરાવે છે. છેવટ ને
આર્યબાલાના આત્માને ધર્મર શાંતિ આપે.

